ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ | Թիւ 2,660 | Կ. ՊՈԼԻՍ. 1905, ՅՈՒՆԻՍ 11 — 24 | 20 ՐԷՊԻ ԻՒԼ ԱՒ՛՛, 1323 — 11 ՀԱԶԻՐԱՆ 1321 | ՇԱԲԱԹ

بوزانتيون
ایجنجی یومی وسیاسی غزته، صاحب امتیازی و مدیر مسئولی
بوزانت کچیان
مطبعه و اداره خانه سی باب عالی جاده سنده ۲۳-۲۵ نومرو

Բիւզանդիոն

ՀԱՅԱԹԵՐԹ ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ — ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ

ՏԷՐ ԵՒ ՏՆՕՐԷՆ
ԲԻՒԶԱՆԴ ՔԷՉԵԱՆ

PUZANTION
Journal Arménien Quotidien,
Politique, Financier et Littéraire
Directeur-Propriétaire
PUZANT KÉTCHIAN
Bab-Ali Djaddéssi, № 23-25
CONSTANTINOPLE

ՆԻՒԹՈՑ ԱՌԱՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՃԱՌԱՒ, «Բիւզանդիոն»ի այսօրուան [illegible]

ԳՐԱԿԱՆ ՄԵԾ ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ԿԷՕԹԷ. — ՇԻԼԼԷՐ. — ՇԼԱՅԵՐՄԱԽԵՐ.

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՈՒ ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ

Ինչո՞վ պէտք է բացատրել մեր Տաճկահայ գրականութեան մէջ այն երեւոյթն որ մինչ—Վէհիի մահը գրեթէ բոլոր օրաթերթերն ու շաբաթաթերթերը գուժեցին և անոր գրական գործունէութիւնն ու կենսագրութիւնն հրատարակեցին, մինչ երբ Հաննսէն աւելին Գերմանք Քանթի մահուան հարիւրամեակը կատարեցին, հազիւ թէ երկու պարբերականներ արժանացուցին Նոր—Դարու ամենամեծ փիլիսոփան թռուցիկ յիշատակութեան: Ինչո՞վ պէտք է բացատրել այն երեւոյթն որ այսօր մեր դպրոցականներն անգամ բաներ մը կարդացած են Ռասինէ, Քոռնէյլէ, Մոլիէռէն սկսեալ մինչեւ Պալզագի, Տիւմաներու, Տը Մօբասանի, Տը Միւսէի, Ժօրժ Սանի, Վ. Հիւկոյի, Զօլայի գործերէն, նոյն իսկ Բարիզի փողոցային գրականութեան ամենաայլանդակ արտադրութիւններն ալ անծանօթ չեն անոնց, բայց անոնէն զատ ուրիշ բան չեն գիտեր գուցէ Շէքսբիրի, Պայրընի, Շիլլէրի, Կէօթէի, Բուշքինի, Լերմոնդովի, Դանթէի, Տ'Աննունցիոյի, Պշէօրնսօնի, Զուտերմանի, Իպսէնի, Գայլայլի և այլոց մասին, որոնց շարքը կարելի է դեռ շատ երկարացնել, առանց գեղարուեստի միւս ճիւղերուն և գիտութեանց մասին խօսելու: Քանթէն ետքը ամենափայլուն հանդէսներով տօնուեցաւ Գերմանիոյ մէջ Շիլլէրի յիշատակը, ծնունդ տալով հազարաւոր գիրքերու, պրօշիւրներու և յօդուածներու: Մեր մամուլը Ֆրանսերէնէ թարգմանուած քանի մ'աննշան յօդուածներով միայն հանճեցաւ համաշխարհային գեղեցիկ դպրութեան ամենափայլուն ջահերէն մէկուն պայծառ լոյսը գոնէ վայրկենաբար մեր մտաւոր հորիզոնին վրայ շողշողացնելու: Իսկ Նիցչէի, Հաուբդմանի և Պէօքլինի յիշատակներու մասին եղածներ լռութիւն տիրեց: Խօսանակենք որ Ֆրանսերէնի ազդեցութիւնը մեզ միակողմանիութեան կ'առնի, որ մեզ միւս ազգերու գեղարուեստը, գրականութիւնն ու գիտութիւնը պէտք եղածին պէս չենք ճանչնար ու գնահատեր: Բայց մեր նպատակն այս խնդրին վրայ խօսիլ չէ, այլ Շիլլէրի և անոր ժամանակակից երկու մեծ հանճարներու, Կէօթէի և Շլայերմախէրի և անոնց դէպ ի Քրիստոնէութիւն ունեցած յարաբերութեան վրայ, օգտուելով Յուլիոս Պուրկկրաֆի և Նիպագ—Շոգանի գործերէն:

ԺԸ դարն համաշխարհային պատմութեան և գրականութեան մէջ լուսաւորութեան դար կ'կոչուի: Գերմանիք ալ կարեւոր բաժին մը ունին այն դարու լուսաւորութեամբ պարծենալու: ԺԸ դարն ընծայեց Գերմաններուն իրենց ամէնէն մեծ փիլիսոփաներն ու բանաստեղծները: Շիլլէրն այդ դարավերջին լինցուց իր Վալլէնշթայն երրորդութիւնն (Trilogie) և Զանգակի երգը, և հաւասարեցաւ Կէօթէին: Գերման դասական բանաստեղծութեան հիասքանչ շէնքը Շիլլէրի երկնային ջինջ զգացմամբ և անարատ գաղափարապաշտութեամբ դարձաւ մարդասիրութեան տաճար և մաքուր ու գեղեցիկ մարդկութեան պաշտամունքի, որուն համար զայն պատրաստած էր արդէն Կէօթէ, մանաւանդ իր Իֆիկենիով: Ի՜նչ մեծ տարբերութիւն կար այս ազնիւ զգացումներ և վսեմ գաղափարներ քարոզող տաճարի և այն տաճարին մէջ, զոր քարացեալ լուսթերականութիւնն և զառամեալ Փիեթիզմն (Աւանդապաշտութիւն) իբրեւ Աստուծոյ տաճար կ'ընդունէին: Զարգացած դասակարգերուն՝ Եկեղեցին գոհացուցիչ բան մը չէր կրնար տալ, այս պատճառով ալ անիկա իր արժէքը բոլորովին կորսնցուցած էր անոնց առջեւ:

Բայց միեւնոյն 1799 տարին, երբ գերման դասական բանաստեղծութիւնն իր զարգացման գագաթնակէտին կ'դիմէր, նոյն տարին Գերմանիոյ կ'ընծայէր նաեւ այն մարդն որ եկեղեցական կեանքին ու գործունէութեան բոլորովին այլ ճանապարհներ պիտի հարթէր, որ ԺԹ դարու աստուածաբանութեան նոր նպատակներ ու սկզբունքներ պիտի յառաջադրէր: Ճիշդ այն ատեն երբ «Վալլէնշտայն» ձեռք ձեռք կ'յափշտակուէր, լոյս տեսաւ և հոսանքի մ'արագութեամբ սկսաւ տարածուիլ նաեւ Շլայերմախէրի «Զարգացեալներուն ուղղուած կրօնական ճառերը» (Beden ueber die Religion an die gebildeten): Տատամսելով ձեռք առաւ զայն նաեւ Շիլլէր և իր տպաւորութիւնն հետեւեալ ձեւով արտայայտեց իր բարեկամ Քէօրնէրին գրած նամակի մը մէջ.« Ջերմ և սրտագին ըլլալու բոլոր յատկութեամբ հանդերձ՝ ընդհանուր առմամբ շատ ցամաք և ձգտումնաւոր գրութիւն մը, որ քիչ նորութիւններ ունի:» Տարբեր տպաւորութիւն թողուցին սակայն «Կրօնական ճառերը» Ենա—Վայմարեան գրական փայլուն շրջանակէն դուրս: Խօսքի և զգացման այս բանաստեղծութիւնը, միտքերու այս բնատիպութիւնը, արտայայտութեան այս հանճարեղ ինքնուրոյնութիւնը կ'յիշեցնէին Քանթի ոգին որ Շիլլէրէն կ'խօսէր և Սփինօզայի իմաստութիւնը, որ Կէօթէէն կ'հնչէր: Ի՞նչ էր ուրեմն կրօնը: — Ոչ այն, ինչ որ դուք զարգացեալներդ մինչեւ այն ատեն կրօն համարեցիք և արհամարհեցիք, ոչ թէ աւանդեալ վարդապետութեանց կամ բարոյական պատուէրներու շարք մը, զոր դուք պահելու ստիպուած էք առանց կարենալու, առանց ներքնապէս փարելու անոնց իրագործման. ոչ, կրօնը մարդկային սրտի խորքերուն մէջ ծնող և սնող, անոր բնութենէն և կարիքէն բղխող զգացումն է. կրօնն անսահմանէն, անվախճանէն՝ անձնուէր, սիրազեղ կախումի զգացումն է: Ահա թէ ինչ կ'ըսէ Շլայերմախէր իր առաջին ճառին մէջ. «Ես գիտեմ որ դուք ոչ նուիրական լռութեան մէջ Աստուածութիւնը կ'պաշտէք և ոչ ալ թափուր տաճարները կ'յաճախէք, որ ձեր չեղոզարդ բնակարաններուն մէջ բաց ի մեր իմաստուններուն մտացի ասացուածքներէն և մեր արուեստագէտներուն փառայեղ բանաստեղծութիւններէն, ուրիշ սրբութեանց չէ կարելի հանդիպիլ. մարդկութիւնն ու ընկերութիւնը, արուեստն ու գիտութիւնն այնչափ ձեզ լիապէս կ'զբաղեցնեն որ այն յաւիտենական և սուրբ էութեան համար, որ աշխարհէն անդին կ'իյնայ, դուք այլեւս ժամանակ չունիք: Ես գիտեմ թէ ինչպէս հիանալիօրէն յաջողած էք դուք երկրաւոր կեանքն այնքան փարթամ և բազմակողմանի կերպով կազմակերպելու, յաւիտենականին այլեւս պէտք չզգալու համար... այժմ խօսք չիկրնար ըլլալ այլեւս բարեպաշտութեան մասին, քանի որ նոյն իսկ grazia-ներն (Շնորհաց դիցուհիները) ոչ—կանացի խստութեամբ մարդկային զգացման ամենաքնքուշ ծաղիկները կ'աւերեն:»

Վերջին խօսքերով Շլայերմախէր կ'ակնարկէր Կէօթէին՝ իբր բանաստեղծի, և մասամբ իւիք ալ Շիլլէրին, որոնց վրայ այն կարծիքն էր տարածուած թէ անոնք «իսկական Յուլիանեան ատելութեամբ լցուած էին Քրիստոնէութեան դէմ:» Իրա՞ւ է արդեօք այս տեսութիւնը:

Յուլիանոսի մասին Կէօթէ խօսեցաւ 179?ին, Եագօպիին իտալական ճանապարհորդութենէն վերադառնալէն մինչեւ Շիլլէրի հետ բարեկամանալը, այսինքն 1788—1794 Կէօթէ իբրապէս լցուած է Քրիստոնէութեան դէմ, և հոգեպէս ալ ճնշուած վիճակ մ'ունի: Պատկերացնենք մեզ այս շրջանի արդիւնք Դասսօն, մանաւանդ վերջին արարուածին մէջ, ինչքան դիւրագրգիռ է անիկա, ջղային և մարդախոյս, յոռետեսութեան (Pessimismus) հակեալ, ներքնապէս վրդովուած և տրամադիր ուրանալու և ոչնչացնելու ինքզինքն և ինչ որ իրեն համար թանկագին է, և ահա մենք կ'ունենանք 40ամեայ Կէօթէի դրութիւնը, երբ անիկա ճանապարհորդութենէ ետ դառնալով Վայմար կ'մտնէ: Երկու տարի բացարձակ ազատութիւն վայելելով իբրեւ մարդ և իբրեւ արուեստագէտ, զմայլելի բնութեան մը մէջ հնութեան բոլոր փառաւորութիւններն անյագաբար ճաշակելէն ետքը, այժմ կ'վերադառնար անիկա դէպ ի ցրտագին և մթին հիւսիս, Թիւրինկեան անձուկ շրջանակը, հոն ուր իրեն ամէնէն աւելի սիրելիները կ'պակսէին: Հերցօկը Բրուսիա գացած էր, Աննա Ամալիան և Հերտերն երկարատեւ ճանապարհորդութեան մ'ելած էին, Քնեպել Ենա քաշուած էր, իր ամենասիրելի Շարլոդդէ ֆոն Շդայն անոր հետ գժտուած էր: Միւս կողմէն ալ բոլոր այն դասական գործերը զորս անիկա Իտալիայէն պատրաստ կամ թերի բերած էր, Իֆիկինէ, Էկմօնդ, Դասսօ, և նոյն իսկ Ֆաուստի այժմ երեւցող մասերն այն ազմկայոյզ ընդունելութիւնը չեն գտներ ինչ որ Կէօթէ կ'յուսար. Ֆրանսան կ'զբաղեցնէր բոլոր միտքերը: Դժգոհ և վիրաւորուած՝ Կէօթէ քաշուեցաւ ինքն իրեն մէջ: Քրիստիանէ Վուլբիուս կ'ամոքէ այս շրջանին մէջ բանաստեղծին վշտահար սիրտն և գրականութիւնն անոր տրամադրութենէն կ'ծնի Հռովմէական եղերերգները (Römische Elegien.) Բացառապէս գեղարուեստական տեսակէտէն կ'նայինք այս երգերուն վրայ, բարոյական մեղկութիւնն անտես առնելով, անոնք լի են բանաստեղծական խանդով և սրտայոյզ զգացման թռիչքներով: Շիլլէր որ ամէն մեղկութիւն կ'արհամարհէ, կ'դիտէ այս երգերը բնական պարզութեան տեսակէտէն և բարձր կը գնահատէ զանոնք: Բայց ինչ որ ալ ըսեն Կէօթէի այսօրուան բազմաթիւ քննադատները [illegible] վրայ, ուշադիր դիտողը կ'նկատէ որ Կէօթէ անոր բազուկներուն մէջ՝ Իֆիկենիին զգացման մաքրութենէն, գաղափարական բարձրութենէն կ'իյնայ, խորապէս կ'իյնայ Հռովմէական եղերերգներուն մէջ: Այո՛, մինչեւ անգամ կ'արհամարհէ իր Իֆիկենիին գաղափարները: Բնական գիտութիւններով կ'զբաղի անիկա և կարծես կոպիտ իրապաշտ մը կ'դառնայ: Կէօթէ իր ամբողջ էութեամբ արդէն Հռովմէն սկսած՝ հոգեւորականութեան հակառակ էր: Այնտեղի պաշտամունքը զզուեցուց զանի: Քահանաներու սնապաշտութեան, հոգեզուրկ արարողութեանց, հոգեւորականներու ագահութեան դէմ՝ համեմատութեան կ'առնէր անիկա Փրկչին սիրալիր, պարզունակ և հոգեւոր-բարոյական մեծութիւնը: Եղուիտ Պաւմկարդներ կ'ըսէ իր Կէօթէի վրայ գրած գործին մէջ որ անիկա Commis Voyageurի (ուղեւոր—վաճառական) նման է դիտած կաթոլիկ եկեղեցոյ կեանքը, բնականաբար Կէօթէի նկարագրութիւնն իրեն անախորժ ըլլալուն համար: Մինչեւ Հռովմէն վերադարձը Կէօթէի մէջ խօսողը Բողոքականն էր: Հռովմէական եղերերգներէն սկսեալ սակայն, հին հելլենական դասական կեանքի և գաղափարներու ջատագով և Քրիստոնէութեան հակառակորդ բանաստեղծն է որ կ'խօսի: Մանաւանդ Վենետիկէն վերադառնալէն ետքը, երբ իր ընտրեալ ամուսնոյն ընկերութեան առջեւ դռները փակուեցան և հասարակական ձայնը քրիստոնէական բարոյականի անուամբ բողոքեց անոր տարօրինակ կենակցութեան դէմ, Քրիստոնէութեան դէմ ունեցած իր դժգոհութիւնն աւելի սաստկացաւ:

Կէօթէի այս տրամադրութեան արդիւնքն են «Վենետիկեան երգիծանքները» (Venetianische Epigramme) 1790էն: Ընթերցողը շատ կ'սխալի սակայն եթէ այդ երգիծանքներէն Քրիստոնէութեան մասին այնպիսի միտքեր և զգացումներ յուսայ, զորպիսին կարելի է գտնել [illegible] և Նիցչէի քով: Կէօթէի ծաղրածները մեծ մասամբ ոչ թէ զուտ քրիստոնէական, այլ իր տեսած Քրիստոնէութեան արտադրութիւններն են: 1793ին Եագօպիի հետ ունեցած վիճաբանութեան ատեն բանաստեղծը Քրիստոնէութեան դէմ խօսելով հանդերձ կ'խոստովանի թէ որչափ տեսակի Քրիստոնէութիւն մ'ալ կայ որ մարդկութեան գագաթնակէտը կ'կազմէ: Ասկէ կ'հետեւի թէ անհաշտ ատելութիւն մը չէր բանաստեղծին Քրիստոնէութեան դէմ տածածը:

Երկու տարի Կէօթէի այս «Ժայթքումներէն» ետքը գերման գրականութեան երկու եզական ներկայացուցիչներն անզուգական ամոլ մը կազմեցին: 1794ին Շիլլէր, այն մարդը՝ որ ըստ Կէօթէի՝ Քրիստոսի նման իր շօշափած բանն ազնուացնելու կ'ձգտէր, Կէօթէի բարեկամը դարձաւ: Գաղափարապաշտ Շիլլէր կրկին անգամ զայն բանաստեղծ ըրաւ, բարձրացնելով երկնային միտքերու և զգացումներու, արուեստի և բանաստեղծութեան բնագաւառը, և ներշնչելով անոր՝ ստեղծագործութեան նոր ոյժ և եռանդ: Իրաւ է որ իր «Կորնթոսի հարսը» ողբերգութեան մէջ դեռ կ'փայլի Յոյնի մը բարկութիւնը, որ մոլեռանդութեան զոհ մ'եղած էր միայն, սակայն արդէն «Ամինդաս» և «Պայատէր» գեղեցիկ ոտանաւորները մաքրելու, ազնուացնելու տեսարաններ կ'պարզեն մեր առաջ: Հեթանոսական վիճաբանութեան մթին ամպերը կ'սկսին ճեղքուիլ, ցուցնելով քրիստոնէական սիրոյ և փրկագործութեան ջինջ կապուտակը: Կէօթէի Քրիստոնէութեան նկատմամբ ունեցած հայեացքներուն փոփոխութիւնն աւելի որոշ ձեւով արտայայտուեցաւ իր մօր ընկերուհի Սուզաննէ ֆոն Քլէթտէնպէրկին նուիրուած «Վիլհելմ Մայստէրի [illegible] տարիները» ու «Հէրման և Տօրօթէա» վէպերով, ազնիւ ոգւոյ մը խոստովանութիւններ, և ներքին հաստատութեամբ բոլոր իր շրջապատողներէն գերազանց հոգւոյ մը տիպարը, երկուքն ալ ուրեմն քրիստոնէական պատկերներ: Այս ժամանակաշրջանին կ'իյնան իր գրութեանց մէկին մէջ ըրած հետեւեալ խօսքերը. «Աշխարհի և մարդկային պատմութեան իսկական բուն խնդիրն է հաւատոյ և անհաւատութեան մրցումը: Բոլոր այն դարերն որոց հաւատքն է տիրած, փայլուն են, արգասաբեր և ազնուացնող»: Այս ատեն ծագեցաւ «Ֆաուստ»ի յառաջաբանն երկինքում, Փրկագործութեան աւետիքը վերջում, ապա Զատկական երգն ու տեսարանն և Երիտասարդական յուշերը: Ինչ որ առաջ կեանքի լաբիւրինթոսին մէջ իբր անկախ, ինքնուրոյն պատկերներ ուսումնասիրելով մէկդի նետած էր Կէօթէ, այժմ յաւիտենականութեան ջահերով լուսաւորեցան և ներքին կապերով շղթայեալ Գլուխ—Գործոցներ դարձան: Հազիւ թէ անիկա իր այս ծրագրին պատրաստութիւնն աւարտած էր, և ահա երեւցան Շլայերմախէրի «Ճառերը»: Պատրաստուա՞ծ էր Կէօթէ այս «խիստ քրիստոնէական» ճառերը կարդալու:

Շիլլէր «Ճառերու» ռոմանտիկական յատկութիւններուն դէմ բողոքելով հանդերձ, ինկաւ անոնց ազդեցութեան տակ: «Մարի Ստիւարդ»ի «Ճառերը» ընթերցումէն առաջ գրուած երեք արարուածներն իբր մարմնացեալ կիրք կ'ներկայացնեն զինքը, մինչ հինգերորդին մէջ Շիլլէր աղաչող խարող կրօնաւորուհիի տիպար մը կ'դարձնէ զայն: Ասոր անմիջապէս կ'յաջորդէ «Օրլէանի կոյսը», որուն մէջ հեղինակը հաւատոյ մեծ զօրութիւնը կ'պարզէ: Թէ իրապէս Շիլլէր Շլայերմախէրի կրօնական հայեացքներուն ազդեցութեան ենթարկուած էր, կ'երեւայ նաեւ իր 1804 Յուլիս 16ին Ցելտէրին գրած նամակէ մը, որուն մէջ անիկա հնարաւոր կ'համարէ իր Էսթէթիքական—Գեղարուեստական ուղղութիւնը Պերլինի եկեղեցական կեանքին յարմարցնել: «Պերլինը, կ'ըսէ, նախապաշարումի այս խաւար դարուն ամէնէն առաջ բանական—կրօնական լոյսի ջահերը վառեց. անիկա պարծանք և պէտք մ'էր: Այժմ անհաւատութեան դարուն առանց առաջինը կորսնցնելու, ուրիշ փառք մը շահելու է, լոյսին պէտք է այժմ ջերմութիւն տալ և բողոքականութիւնը ազնուացնել: Ասոր համար մարդիկ չե՞ն պակսիր արդեօք: Օրինակի համար, Շլայերմախէր ամէնէն յարմարը չէ՞: Այո՛, ժամանակի ոգին կ'պահանջէ զայս, քանի որ կաթոլիկութիւնը Ֆրանսայի մէջ կ'կազմակերպուի, բողոքականութիւնն ալ [illegible] մասին պէտք է մտածէ: Եթէ ես կրնամ օգտակար ըլլալ, վասն զի ես դէպ իմ պատրաստակամութեան վրայ» (Julius Burggrafէն):

Բարոյական խստապահանջութեան տեսակէտէն (Rigorismus) Շիլլէր Քանթի պարբերական հրամայականէն ալ անդին կ'անցնէր: Առաքինութեան և երջանկութեան հաւասարացում մը յառաջ բերելու համար «Գործնական բանականութեան քննադատութեան» (Kritik der praktischen Vernunft) յառաջադրած պայմանը կ'մերժէ Շիլլէր, քանի որ անիկա Քրիստոնէութիւնն անպայման երջանկութեան դրութեան մը կ'վերածէ և ինքը կրօնի տեղ՝ գեղարուեստը կ'առաջարկէ գոյութեան և երջանկութեան մաքուր գաղափար իրագործելու համար, որ զգայականութեան և բանականութեան ներդաշնակութիւն մ'էր: Երջանկութիւնը մենէ դուրս չէ, մեր մէջն է և հոն միայն կարելի է զայն գտնել: Մարդկութիւնը բարելաւելու և ազնուացնելու համար, Շիլլէր «Գեղարուեստական քաղաքակրթութիւնը» անոր նպատակակէտ կը դնէ: «Ս. Գիրքը, կ'ըսէ Շիլլէր, ճշմարիտ է՝ երբ պարզ է, միւս բոլոր մասերը կ'վախնամ որ նպատակաւոր են և ուշ ժամանակի ծնունդ:» Կէօթէի «Գեղեցիկ հոգւոյ մը խոստովանութիւնները» գործին առթիւ բանաստեղծը Քրիստոնէութիւնը բարձր և ազնիւ միտում ունեցող կրօն համարելէն ետքը, զայն մասնաւորապէս անոր համար կ'գովէ որովհետեւ անիկա Օրէնքի կամ Քանթի պարբերականին տեղ ազատ կամքի միտումը կ'դնէ: Ուրեմն «իր ամենամաքուր ձեւով անիկա գեղեցիկ բարոյականի պատկերացում, և հետեւաբար, այս տեսակէտէն միակ Էսթէթիքական կրօնն է:» Այսպէս Գաղափարապաշտութեան, ուրախ կեանքի և ճշմարիտ բարոյականութեան նախակարապետը կ'ըլլայ:

Կէօթէն ալ շարունակ կ'մտածէր կրօնի վրայ, սակայն նոյն իսկ այս տարիներուն մէջ անոր աշխարհայեցողութիւնը բնական—աստուածային չդարձաւ: Շլայերմախէրի նման անոր Եհովան ալ համաստուածեան բնոյթ մ'ունէր: Անոր գրութեանց մէջ հաւատոյ խորունկ և մեծ գաղափարներն օղակ ու օղակ գեղակերտ շղթայ մը կ'հիւսեն, մինչ Քանթեանն Շիլլէր ամբողջ դաւանութիւնը Քրիստոնէութենէն ջնջել կ'ուզէ: Կէօթէ կրկին դարձաւ կրօնին և Քրիստոնէութեան, ո՛չ թէ խորհրդածութիւններով և հայեցողութեամբ, ո՛չ թէ տեսողական և հայեցողական բարձրացումով, այլ ներքին զգացմամբ զգաց այն Աստուածը զոր ինքը կ'մտածէր, և ինչ որ զգաց, իր անկապտելի սեփականութիւնն եղաւ, որովհետեւ մտածել կրնար ամէն ոք: Ահա թէ ինչ կ'ըսէ անիկա «Կանիմէտ»ին մէջ.— «Իմ հոգիս ծարաւի է Աստուծուն, ինծի համար կենդանի Աստուծուն», կամ «Եթէ ես միայն քեզ ունիմ:» Կէօթէի կրօնը ծաղկի մը կրօնն է, որ երկրի գիրկին մէջ հաստատուած՝ երախտագիտութեամբ կ'ընդունի արեւի մէն մի ճառագայթ, իր գոյներն երփներանգ, իր բուրումնքն եդեմական, իր և իր նմաններուն կեանքը բերկրալից դարձնելու համար: Այս վայելուչ երջանիկ բարեպաշտութիւնն յանձին Մեֆիստոյի՝ «Ֆաուստին» մէջ երբեմն կրնայ երկիւղածութիւնը մոռնալ և Յուլիանեան լեզու գործածել, Ֆաուստ կրնայ ինքնամոռացութեամբ Կրէտխէնի գիրկը նետուիլ, բայց միշտ երկնային ճառագայթն է որ կ'մաքրէ իր խիղճի և միտքի խայթերն ու խոյթերը: Կրէտխէն իրաւունք ունի Կէօթէի կրօնական զգացման մէջ տարօրինակ բան մը տեսնելու: Կէօթէ կ'մերժէ Շլայերմախէրի անվախճանին անպայման կախումն ունենալու գաղափարը: Անիկա ո՛չ սիրոյ, ոչ բարեկամութեան, ոչ ալ արուեստին կատարեալ անձնուիրութիւն ցուցուցած էր: Անոր ձայնը անուցանող ոգին արտադրող Բնութեան մէջ կ'ապրէր, անոր ոգին ստեղծագործութեան հետ աւելի կապուած էր քան ստեղծողին: Շիլլէրի գաղափարական—հոգեկան երջանկութեան դէմ, Կէօթէ ունէր իր աշխարհային երջանկութիւնը, բայց ոչ թէ Թիթեռնիկի թեթեւ թռիչքը, արծուին վեհութիւնն և սոխակի կայտառ դայլայլիկներն ունէր ան. օ՜, մայր երկիր, ինչքան գեղեցիկ է կեանքը քու գրկիդ մէջ, ո՛վ դու արտադրող Բնութիւն, որքան մեծասքանչ և փառայեղ ես դուն, ո՛վ դու Բարձրեալդ, քեզ կ'պատկանի իմ հոգիս,—ահա թէ ինչ ներբող կը հիւսէ Կէօթէ մօտաւորապէս՝ իր Վիլհելմի վրայ շարադրած գրութեան մէջ: Այս հայեացքին արդիւնքն է հեղինակի «Ֆաուստի» երկրորդ արարուածին մէջ Բնութեան և անոր բուժիչ ոյժերուն անձնատուր ըլլալը: Շիլլէրի հետ Քրիստոնէութիւնը փրկագործութիւն մը միայն կ'ընդունի. «Թող Աստուածութիւնը կամքդ ուղղէ և դուն երկիւղէ զերծ կ'ըլլաս»: Կէօթէ ես իր ծերութեան մէջ փորձած է սրբագրել իր «Ֆաուստը», սրբող շնորհաց երկինքը բանալով մեղաւորներուն առաջ: Առ հասարակ աւելի լրջօրէն ուսումնասիրեց անիկա քրիստոնէական—կրօնական աշխարհը, իր կեանքին վերջին շրջանում:

Եթէ Շլայերմախէր լուսաւորեալ [illegible] ջերմ պաշտպանն էր, և Շիլլէր ազնիւ գաղափարապաշտութեան, Կէօթէ դարձաւ [illegible]: Բարեփոխութեան դարուն երկու մեծ կրօնական և մտաւոր ուղղութիւնները պայծառափայլ լուսեղէն [illegible]ներով կ'ըղձէին այս մեծ Գրական Երրորդութենէն: Շիլլէր անբաժանելի է Կէօթէէն, և եթէ Լեսինկը վերջնոյս առաքեալն էր, Շիլլէր իր մեծ բարեկամին առաքեալն է: Գերման ժողովուրդը կ'սիրէ աւելի Շիլլէրը քան Կէօթէն, քանի որ անիկա իր հոգւոյն, զգացման, խառնուածքին աւելի մօտ և դիւրամատչելի է, մինչ Կէօթէ միշտ հիասքանչ կ'դիտուի զինք ճանչցողներէն, իբր համաշխարհային գրականութեան ամենամեծ ներկայացուցիչներէն մին:

ՏԻՐ. Ե. ԹՕՓՃԵԱՆ

ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

Պուլկարիոյ առաջնորդական հարցն իր երկունքին մէջն է. ահա ինչ որ կարելի է հետեւցնել բոլոր այն բաներէն որոնք կը խօսուին, կ'լսուին կամ կ'գրուին այստեղ: Ըլլալ կամ չըլլալու խնդիրն է որ կ'յուզուի այս պահուս անոր շուրջ: Կարծողներ կան թէ ի մօտոյ կատարուած իրողութիւն մը պիտի դառնայ Պուլկարահայոց Առաջնորդութիւնը, թէեւ պակաս չեն այնպիսիներ ալ որոնք անցեալ իրողութեան վրայ հիմնուելով, կ'հաւատան թէ ասիկա վաղուց արդէն ջուրն ինկած է և ա՛լ երեւան ելլելիք չունի: Յայտնի է թէ Պուլկարիոյ առաջնորդական հարցին լուծումն է որ պիտի ապահովէ մեր թեմական գործոց բարւոք ընթացքը, անով պիտի կանոնաւորուին և շտկուին մեր յարաբերութիւնք Պատրիարքարանի հետ, հետեւաբար երկու կողմերուն ալ հաւասարապէս օգտակար համոզուելով այս խնդրոյն նպաստաւոր լուծումն սպասելու ենք Պուլկարահայ Թաղային Խորհուրդներուն և Ազգ. Պատրիարքարանի միացեալ և կորովի ջանքերէն: Աշխարհի մէջ ամէն բան ենթակայ է փոփոխութեան. անտեղի պիտի ըլլար այլեւս Պուլկարիոյ թեմին դրացի առաջնորդութեան կցուիլը. և ա՛լ աւելի անխորհուրդ պիտի ըլլար թողուլ որ Պուլկարահայն տատանի ընդմէջ Ս. Էջմիածնի և Պոլսոյ Աթոռներուն: Թերթերու մէջ հաճոյքով կ'տեսնենք որ երբեմն թէ Պուլկարիոյ առաջնորդութեան հաստատման բաղձացողներ կ'գտնուին. կ'տեսնենք նաեւ թէ այս փափագ ի՛նչպէս կ'արտածուէր հետզհետէ մեր ժողովուրդին մէջ և ի՛նչպէս Պոլսոյ Ազգ. Կեդր. Վարչութիւնը գնահատելով անոր օրինաւորութիւնն ու անհրաժեշտութիւնը, միջոցներ ձեռք կ'առնէր պատշաճելու համար Պուլկարահայոց այս բաղձանքը: Ուրախութեամբ կ'կարդայինք Խառն Ժողովոյ ատենագրութեանց շարքին մէջ Պուլկարիոյ Առաջնորդութեան մասին ընդհատ և կտրուկ որոշումներ, որոնք թէեւ գիսաւորներու պէս հազուադէպ կ'դառնային հետզհետէ և առուալի նման վաղանցիկ, բաւական կ'ըլլային սակայն համոզելու համար մեզ թէ Կեդր. Վարչութիւնը մեր առաջնորդական հարցն անտես չառներ: Պուլկարիոյ հնգեղ. հոգեւոր հովիւ Բարթողիմէոս Վ. Պաղճեանի Պատրիարքարանէ զրկուած պաշտօնագիրներն ալ նոյն բանը կ'զրուցէին մեզ միաձայն «ի մօտոյ հիմնական կարգադրութիւն մը» խոստանալով մեր վարչական գործերուն համար: Խոստացեալ կարգադրութիւնք շատ յապաղեցան և թերեւս իսպառ անիրականալի մնային, եթէ Ֆիլիպէի Թաղային յանձնախումբերին անդամները դիմումներ չընէին: Տեսանք եղած դիմումներուն արդիւնքն ալ, Վահան Ծ. Վ. Յակոբեան Պուլկարիա եկաւ, որոշուեցաւ առաջնորդական պլուռմէ մը եւ անոր համեմատական բաշխումը կատարուեցաւ Պուլկարիոյ ամեն Հայ եկեղեցիներուն վրայ, պատգամաւորներ զատուեցան, որոց համախումբ ժողովը ի Սոֆիա ձեռնարկեց առաջնորդական ընտրութեան, և թէ որ մինչեւ հիմա Պուլկարիա չունեցաւ իր օրինաւոր առաջնորդը, յանցանքն ո՛չ իմս ոչ ալ ժողովականներունն է: Ճիշդ այդ միջոցին էր որ Ֆիլիպէի դպրոցական խնդիրը ծայր տուաւ, որուն շուրջ աղմուկ հանեցին ոմանք ժամանակին, և Տ. Օհան Քհ. Մանդակունին ծանօթ ուսուցչական խնդիրը պետական բարձր շրջանակներու մէջ ի նպաստ մեզ կարգադրելու համար պատրաստակամութիւն յայտնեց, գովելի նախանձայուզութեամբ: Կեդրոնի Վարչութիւնն հաւանեցաւ եղած առաջարկին, միայն թէ թիւրիմացութեամբ մը, որ նմանօրինակ պարագաներու մէջ կարծես անպատճառ կը պատահի, Պատրիարքարանէն գիտէին թէ Տէր Օհան քահանան Պուլկարիա կը գտնուէր, կամ հոն պիտի ըլլար ի մօտոյ, և երբ յետոյ տեղեկագրուեցաւ թէ բանն իրենց գիտցածին պէս չէ, թէ Մարսէյլցիք պինդ մը բռնած են իրենց քահանան և բնաւ միտք չունին զայն ձեռքէ հանելու, այն ատեն Մարսիլիոյ բաղձանքն ընդունելի դատուեցաւ Պոլսոյ մէջ, Տէր Մանդակունին ամուր մը հաստատուեցաւ Մարսիլիոյ հոգեւոր հովուութեան մէջ. իսկ Պուլկարիան, երկրորդ անգամ ըլլալով, բացը մնաց, և այսուհետեւ չենք գիտեր ե՞րբ և ի՞նչպէս պիտի լուծուի մեր առաջնորդական հարցը: Հիմա խնդրոյն միւս երեսն ալ ի նկատ առնենք: Կեդրոնի Վարչութիւնը ցարդ Պուլկարիայէն զրկուած անպատեհ և անվայելուչ առաջնորդական դէպքերու տեղեկագրութիւններ ունի իր սեղանին վրայ: Կարճ խօսքով, Պատրիարքարանը կրնար ըսել մեզ «կենցաղագէտ ըլլալ սովրեցէք Առաջնորդ ունենալէ առաջ», սակայն չըսաւ և այս արգելք չէ որ միեւնոյն բանն ինքզինքնուս չըսենք մեք ամէն մէկս: Օր մը Ֆիլիպէի մէջ քսան տարեկան տղայ մը կ'պահանջէ որ իրենսպէսներն ընտրող և ընտրելի ըլլան անխտիր: Աստուած պահէ մեզ այն օրերէն ուր նորասիրութիւնն անչափահաս պատանիներու պիտի յանձնէ վարչային և թաղային գործոց տնօրինութիւնը: Նաեւ սակայն տեսնուեցան մարդիկ որ այս խնդիրն յուզեցին Պաղճեան Վրդ.ի ներկայութեամբ, թէեւ գիտէին թէ Պաղճեան Վ. չէր այն անձն որ ընդունուած օրէնքները պիտի փոխէր ի հաճոյս մանկանց և աղայոց: «Ես օրէնքը գործադրելու եկայ, կ'պոռար Պաղճեան, ոչ թէ սրբագրելու», բայց մտիկ ընող չկար, և ամէն մարդ անչափահաս աղուն պէս կ'մտածէր և կ'ուզէր որ ճիշդ այնպէս ըլլայ: Վարդապետն ընդդիմացաւ, զայրացաւ, հիւանդցաւ և Պուլկարիայէն հեռացաւ, և հիմա տեղն է հարցնել թէ ինչ կ'ուզէին այն անձէն որ այնքան չարչարեցին, այն անձէն որ երեք տարի շարունակ լոկ չոր ուտեստի մը փոխարէն թափառական պտտեցաւ գիւղէ գիւղ, քաղքէ քաղաք: Սրամտեցան ոմանք, վասն զի Սոֆիայի թաղականներուն անհամաձայնութեան և ոտնձգութեանց դէմ հոգեւորականութիւնը պաշտպանեց յանձին Տէր Արիստակէս քահանային. զարհուրեցան ուրիշներ, վասն զի ծերունազարդ վարդապետն յամառ, աննուաճ և իր տարիքէն չսպասուած հաստատակամութեամբ մը, Պատրիարքարանի օրինաց անթերի գործադրութիւնը պահանջեց: Եւ ի՞նչ տրուեցաւ քառասուն տարի սիրտ և հոգի մաշեցնող վաստակաւորին, եթէ ոչ Պուրկազի մէջ ժամկոցին խարխլեկ խուցը, Ֆիլիպէի մէջ հաւնոցի համեմատութեամբ դպրոցասիրաց խցիկը, Սոֆիայի մէջ հրէից թաղէն հրէաբնակ տունէ մը սենեակ մը: Բազարճըգի մէջ առանց վառարանի սենեկի մը մէջ թեմեցին զայն ամբողջ ձմեռ մը և թողուցին որ մսի, փամնայ այնտեղ, և առհասարակ ջոջ թաղականութիւնը վարդապետին հանդէպ իր պարտքը կատարած սեպեց՝ անոր չոր ուտեստի ծախքը բանկալի հաշուոյն անցընելով: Այս տխուր պարագաները կ'յիշատակեմ, իմացնելու համար նաեւ թէ Պաղճեան վարդապետ այնքան թոյլ մէկը չէր, ինչպէս ուզեցին պահ մը կարծել Պոլսոյ մէջ, և փորձը ցոյց պիտի տայ արդէն թէ ո՞վ պիտի սխալի, անո՞նք թէ ես: Ուստի, մեք եթէ Առաջնորդ ուզելու եկած ենք, պէտք է որ մեք զմեզ արժանի ցոյց տանք այդ բանին, մեծ ու պզտիկ իրար սիրելով, սրբագրելով մեր յոռի բարքերը, մէկ կողմ նետելով փնթի վէճերը, բազմապատկելով մեր ջանքերը դրականապէս, և ոչ թէ լոկ պարզ խօսքով, մանաւանդ [illegible]լու համար առաջնորդական ծախուց: Ապա թէ ոչ, յետին չար քան զառաջինն կ'ըլլայ, վասնզի շուտով կ'րկը կ'դնէ գալիք Առաջնորդն ալ, եթէ Նախախնամութիւնը տնօրինած է որ անպատճառ անկէ հատ մ'ալ ունենայ Պուլկարիան: Գոհունակութեամբ կ'իմանանք թէ Վառնա իր նախապէս խոստացած 1400 ֆր.ը տալ կ'յօժարի, և հիմա համբերութեամբ և վստահութեամբ կ'սպասենք որ Պուլկարահայ միւս եկեղեցիք առաջնորդական ծախքերէ իրենց ինկած բաժինը ճշտեն անգամ մ'ալ: Գիտնալու է թէ Պուլկարիոյ առաջնորդական պլուռմէն երկու ձեւով պիտի գոյանայ. Պետական նպաստով և ժողովուրդին կամաւոր նուէրներովը: Առանցմէ առաջինին վրայ ես կարծիք չունիմ, բայց հասարակութեան կամաւոր նուիրատուութիւնը, կամ ուրիշ խօսքով, անձ գլուխ կապուելիք առաջնորդական տուրք ըսուածը շատ խախուտ կ'գտնեմ դէթ առայժմ, վասն զի Թաղ. Խորհուրդք ոչինչ ունին՝ անոր հաստատութիւնն ու տեւականութիւնն ապահովելու համար: Հոս բացը մնացած հասոյթ մը չկայ որ առաջնորդական ծախուց տրամադրելի նկատուի: Գիտենք որ ժողովուրդն ամէն տեղ վեհանձն է, առատաձեռն է, ասոր տարակոյս չունինք. սակայն Պուլկարիոյ առաջնորդական ծախուց նախահաշիւը կարգադրողք պէտք է որ ժողովուրդին վեհանձնութենէն և առատաձեռնութենէն տարբեր բաներու վրայ հիմնուին, որպէս զի մի գուցէ ուրիշներ անոնց հաշիւները նմանցնեն օր մը օդին մէջ կառուցուած հոյակապ դղեակներու: Անկեղծութիւնն առաքինութիւն է, և ոչ ոք պիտի ամօթէ Պուլկարահայն երբ ճշմարտութիւնը մէջտեղ դնէ, յայտնելով թէ առաջնորդական տրոց հաստատութիւնն ու ապահովութիւնը միմիայն առաջնորդին ցոյց տալիք բարւոք գործունէութեան, եռանդին, արժանեաց և միեւնոյն ատեն ժողովուրդի ամէն խաւերուն մէջ առինքնած համակրութեան աստիճանէն ու չափէն կախում ունի: Այս է իմ կարծիքս, և երանի պիտի տամ երբ տեսնեմ թէ փոխանակ Պուլկարիոյ առաջնորդական հարցին, իմ կարծիքս է որ ջուրն է ինկեր:

Բ. ՌՍԿԵՐԻՉԵԱՆ

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿՆԵՐԸ

ԲԱՐԻԶԻ ՍԱԿԱՐԱՆԸ շատ յուզեալ եօթնեակ մը անցուց: Սակարանը շատ զգայուն է օրուան դէպքերուն: Նիւթական անմիջական շահն հոն բացառաբար կը սրէ միտքերն ու ականջները: Հաշտութեան յոյսը թուղթերը վեր տարած էր: Մանչուրիոյ մէջ արիւնհեղութեան վերսկսումն և հաշտութեան բանակցութիւններուն ձգձգումը վհատեցուցին լուսատեսները: Վրայ եկան Գերմանիոյ հետ յարաբերութեանց խանգարումը գուժող զրոյցը, և գերման զօրաց զրուցուած շարժումները Մեցի կողմէ: Գերման մամլոյն և գերման ականաւոր անձանց ամենց

Ֆրանսայի դէմ բանեցուցած խիստ լեզուն չատ աննպաստ կերպով ազդեցին: Գերմանիոյ և Ֆրանսայի միջեւ պատերազմ այնքան մեծ աղէտ մը պիտի ըլլար և այնքան հակամարդկային բնոյթ մը պիտի ունենար որ մարդ երբեք չի կրնար հաւատալ այնպիսի պատահականութեան մը, բայց գերման քաղաքականութեան վերին ուղղութեան մէջ խիզախ տարր մը կայ որ վախ կուտայ թէ Գերմանիա Մարոքի համար նոյն բանը պիտի ընէ Ֆրանսայի ինչ որ Անգլիա Թրանսվալի համար ըրաւ, այսինքն՝ պատերազմի սպառնալիքով իր խօսքը պիտի քալեցնէ: Ֆրանսացի գործի մարդիկ իրենց բոլոր յոյսը դրին Մ. Ռուվիէի խոհականութեան վրայ: Մարոք ուրեմն կ'ճնշէ Սակարանին վրայ: Ռուսիոյ յատուկ պայմաններն և ելմտական վիճակն ալ ի հաշիւ կ'առնուին: Դրամի հրապարակն անձկացաւ Բարիզի մէջ. որովհետեւ երկար ատենէ ի վեր Սակարանն այսքան մռայլ չրջան մը չէր անցուցած: Օրուան աննպաստ ազդեցութեանց ներքեւ, Բարիզ չատ թոյլ ծախեց Լոնտոնի մէջ: Լոնտոնէն գիտել տրուեցաւ թէ Բարիզ քիչ մը չունչ առաւ միայն այն լուրին վրայ թէ «Մանչուրիոյ ռուս բանակը պաչարուած է». զի յուսալի երեւցաւ որ ա՛լ հաշտութիւնը մօտ է: Ընդհանուր կարծիքն այս է որ Ռուսիա Մանչուրիոյ մէջ նոր պարտութիւն մը կրելէն ետքն է որ լրջօրէն հաշտութեան պիտի հետամտի, թէպէտ Ճափոնցիք ալ կ'ըսեն թէ այն ատեն իրենց պայմաններն աւելի պիտի ծանրացնեն, զի չեն կրնար հանդուրժել որ 50,000 Ճափոնցիներ ևս պարապ տեղ արիւն թափած ըլլան:

Կ'ըսուի թէ Գերմանիա փոխատուութիւն մը պիտի ընէ Մարոքի, որ ի սկզբան Ֆրանսայէն պիտի առնէր իրեն պէտք եղած դրամը, և Ֆրանսա արգիլած էր Մարոքի ուրիշ երկրէ դրամ փոխ առնելը: Բայց հիմա Մարոք, կռնակը Գերմանիոյ տալով, դէմ կ'դնէ Ֆրանսայի, և կարելի է որ Գերմանիա յաջողցնէ մարոքեան փոխառութիւնը, որով արդէն իրականապէս մուտ գործած պիտի ըլլայ Մարոքի ներքին գործերուն մէջ, չսպասելով Դեսպանախորհրդին կամ Ֆրանսայի հետ բանակցութեան ելքին: Մարոքի փոխառութիւնը կոչուած է թէ՛ քաղաքական և թէ դրամական խնդիր յարուցանելու. զի գերման սեղանաւորութիւնը պիտի հարկադրուի միմիայն հայթայթել դրամը, ո՛չ Բարիզ, ոչ Լոնտոն պիտի օգնեն իրեն:

Առաջիկայ չաբթուն մէջ Պերլինէն մէկ միլիոն 200 հազար ոսկելինի գումար մը Բարիզ պիտի փոխադրուէր: Հիմա կ'ծանուցուի թէ այս դրամը ո՛չ թէ Բարիզ այլ Հռոմ կ'երթայ. բան մը որ առաջին անգամ կ'պատահի. զի Հռոմի հրապարակը սովոր չէր այնքան մեծաքանակ զուտ ոսկեդրամ քաշել: Այս դէպք վճռական ապացոյց է Իտալիոյ գանձային ու տնտեսական վիճակին փայլուն կերպիւ բարւօքման ու ամրապնդման: Իր փոխանակագիրներուն ընդհանուր չարժումը մէկ անգամէն այնքան ոսկեդրամի առնելիքաւոր ըլլալու և զայն ամբողջովին իրեն քաշելու համար, Հռոմ ներածումներու դէմ արտածումներու և օտար երկրի մէջ պահուած արժէթղթոց կտրոններու մեծ տարբերութիւն մը չահած ըլլալու է, ինչ որ մի միայն իր տնտեսական բարւօքեալ վիճակովը կ'բացատրուի, քանի որ այս 1,200,000 ոսկին փոխառութեամբ չէ որ կ'ընդունի Պերլինէն:

Նիւ Եորքէն կ'հեռագրուի Թայմզի (Յնս. 19) թէ տեղւոյն Սակարանին մէջ դուրսէն մարդ չկայ, միայն արհեստով Սակարանի գործ ընողները մնացած են, զի ընդհանուր հասարակութիւնը վհատած է վերջերս հաստատուած տուրքով Սակարանի թղթոց փոխանցումին վրայ (transfer tax) և Էքիթապլ ընկերութեան գայթակղութիւններով, որք գործի մարդոց վստահութիւնը խախտած են բոլորովին, ցոյց տալով թէ իբր օրինաւոր համարուած ձեռնակերպութիւններու ներքեւ ի՛նչպիսի խոշոր խաղեր կրնան խաղցուիլ անմեղ մարդոց դրամներով: Ուստի, Նիւ Եորքի Սակարանին մէջ այնքան գործ չկայ:

Տեօյչէ Պանք չյաջողեցաւ ձեռք առնելու Ռումանիոյ նաւթահողերը: Գերմանիոյ այս գլխաւոր դրամատունը, գերման և ֆրանսացի դրամատէրներու սենտիքայի մը գլուխ անցած, կ'ուզէր խոշոր գումարի մը փոխարէն և երկար ժամանակի համար վարձել և չահագործել Ռումանիոյ նաւթաբեր հողերը: Օրուան Վարչութիւնն ի սկզբան կ'հաւանէր և բանակցութեան մտած էր, բայց ազատական կուսակցութիւնը բողոքեց, և ի վերջոյ Կառավարութիւնն ալ ետ կեցաւ, յուսալով յառաջիկային աւելի նպաստաւոր պայմաններու տակ վարձել բնիկ դրամատէրներու, կամ Կառավարութեան հաշուոյն բանեցնել: Ասոր ապացոյց է թէ Ռումանիա չատ մեծ և դիւրաւ չահագործելի հարստութիւն մ'ունի նաւթի չնորհիւ:

Քանի որ նաւթի վրայ խօսեցանք, յիչենք անցողակի թէ Շիրայէվ Պաքուի մեծ նաւթային ընկերութիւնը, որ բնիկներէն Անգլիացիներուն անցած էր և կեդրոնավայրը Լոնտոն է, այս տարի չկրցաւ չահաբաժին տալ և չահած դրամն իր դիրքը զօրացնելու գործածեց, Պաքուի մէջ տնտեսական գործերուն անյաջող ընթացքին պատճառաւ, և Տիար Մանթաչեան ալ ծանոյց թէ կ'փակէ իր Պաթումի գործարանը, աչխատաւորներու նուազութեան և տրուած աչխատութեան անբաւականութեան պատճառաւ, և երկերկու չաբաթական ձրիապէս իբր նուէր կ'բաչխէ իր պաչտօնեաներուն ու մնացած բանուորներուն: Արդէն, Պաթումի մէջ նաւթի վրայ գործող միայն այս գործարանը մնացած էր վերջերս:

ԼՈՆՏՈՆԻ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿԷՆ Յնս. 19 թիւով տրուած լուրերուն նայելով, գիները մեծ ելեւէջներ չեղան, ի բաց առեալ բամբակը, եւ Հոգեգալուստեան տօնին առթիւ ընդհանուր հանդարտութիւն տիրեց: —Արմտիք վրայ, մի-

այն եգիպտացորենը վրայ գրաւ, միւս արմտիք թոյլ էին: Կտաւատն եւ իր իւղը սուղ էին, միւս հունտերն և իւղերը՝ վար: —Բամպակի վրայ գործերը դադրեցան չաբթուան տօնին պատճառաւ: Ի Լիվրբուլ «Թօֆ» կամ անմիջապէս յանձնելի բամբակը սուղցաւ, և յառաջիկային յանձնելի ապրանքն ալ սուղ էր. բայց գործ քիչ եղաւ: Ի Մանչէսդըր, բոլոր չաբաթը դադրեցան գործերը, բայց գիները դէպ ի վեր էին մինչ: —Բուրդի և Բրդեղէնոց վրայ, բնիկ անգլ. բուրդերը բարձր գնով ուզուեցան, բայց բրդեղէնի խնդրանք չատ հայւուեցան, գործարանատէրք չկրցան բարձրացնել իրենց գիները: —Երկաթի և պողպատի վրայ, խամ երկաթն անգործ կ'մնայ, թեթեւ չարժումներով գիներու, բայց գործուած ապրանք չատ ուզուեցաւ: Ցամաքային Եւրոպայի և Ամերիկայի մրցումին պատճառաւ, Թիթեղի գինն ինկաւ: Նաւաչինութեան համար ապսպրանքները պակաս են: —Հանքածուխի սեթօքները քիչ են, և գիներն հաստատ: Եօրքչայրի հանքերուն մէջ աչխատութիւնը քիչ կուգայ: Քօքին ալ գինն ամուր է: —Շաքար և խահուէ աւելի աժան էին վերջին եօթնեկին: —Հճօղ (գարեջուրի խոտը). գիներն անփոփոխ: Օդերը նպաստաւոր են այս բերքին:

ԲԱՐԻԶԻ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿԷՆ տրուած տեղեկութեանց նայելով, «թէեւ առեւտրական չրջանակներու մէջ յայտնի է որ Գերմանիոյ հետ յարաբերութեանց ծգտելուն պատճառաւ Ֆրանսայի Կառավարութիւնը պարտաւորուեցաւ արեւելեան սահմանագլուխները զօրացնել և նոր զօրք չարժել այն կողմ. բայց գործի մարդիկ այնքան երկիւղ չեն կրեր դեռ: Քաղաքական կացութիւնը ցայսօր մեծ ազդեցութիւն մը չըրաւ առեւտրական և ճարտարական գործերու ընթացքին վրայ: Կը յուսացուի որ արդի դժուարութիւնք ի մօտոյ հարթուին: Բայց ոչ ոք կ'ուզէ նոր գործի ձեռք զարնել: Շատեր սպասողական վրայ կ'կենան, և սեղանաւորք աւելի հաչուեյարդարութեան կողմն են:

ԳԵՐՄԱՆԻԱ, ծովային մեծ ազգ մ'ըլլալը չկչտելու համար, ժամանակէ մ'ի վեր կ'զարգացնէ ընդծովեայ պարաններու չինութիւնը, և գերմանական բազում դրամագլուխ կ'յատկացուի այս գործին: Գերմանական Ատլանտեան Հեռագրական Ընկերութիւնը, 1899ին հիմնուած, 1904ին ունէր 11,236 քիլոմէդր երկայնութեամբ անդրովկիանեան հեռագրական պարաններ: Գերմանական Ծովու Հեռագրական Ընկերութիւնն ալ ունի 2,065 քիլոմէդր: 1904ի վերջին այս երկու Ընկերութիւնք ձուլուեցան: Հիմակ երկուքն ունին 17,000 քիլոմէդր պարան: 1905ին, Նոր Ընկերութիւն մը ձեռնարկեց չինել Քոնստանդնուպոլսէն ի Կ. Պոլիս հեռագրական պարանը: 1904 Յուլիսին ի Քէօլն հիմնուեցաւ Գերման-Հոլանտական Հեռագրական Ընկերութիւնը, նպաստ ընդունելով Գերմանիոյ և Հոլանտայի Կառավարութիւններէն, Խաղաղական Ովկիանոսի գերմանական և հոլանտական գաղութներուն և Չինաստանի միջեւ պարաններ հաստատելու համար: Ի մի բան, Գերմանք կ'աչխատին անկախ ըլլալու անգլ. հեռագրական պարաններէն և յայսմ մասին արդէն Ֆրանսացիներէն աւելի յառաջ անցած են: Այս կարեւոր իրողութիւնն յիչելով, Թան մէջ անտեսագէտ գրող մը կ'ցաւի և կ'ըսէ թէ «Գերմանիա անընդհատ յառաջ կ'առնէ իր հիմնագիրն իբրեւ ծովային մեծ Տէրութիւն: Ինքզինք կ'ազատէ օտար հեռագրաթելերու կարօտ ըլլալու վիճակէն, և այնպէս կ'ընէ որ ի պահանջել հարկին իր նաւատորմ կարենայ իր ձեռքին տակ գտնուող ընդծովեայ պարաններով անմիջապէս հաղորդակցիլ Պերլինի հետ: Իսկ այս պահուս, մենք, Ֆրանսացիքս, ի՞նչ կ'ընենք. — Կաթոլիկ Եկեղեցիին դէմ պայքար կ'մղենք, Կղերը կ'արտաքսենք, ամէն բան աչխարհականացնելու է կ'ըսենք, երեւս կուտանք կարգ մ'Ընկերվարականներու որք Դրամագլուխը կ'վհատեցնեն և կ'վանեն մեր հրապարակէն, հանգիստ թոշակ և եկամուտ կ'ապահովենք անոնց որ չունին, և արտաքին քաղաքականութեան մէջ ամենափոքր դէպք մը ծագելուն պէս, կ'տեսնենք որ մեր ըրած բոլոր այս գործերն ոչինչ բաներ են, բնաւ օգուտ մը չունին մեր երկրին անտեսական չահերուն ապահովութեան համար, և կարգ մը քաղաքական գործիչներու արարքն են, ոչ թէ ճչմարիտ Պետական մարդոց գաղափարն որք Ֆրանսայի մեծութիւնն ունենան աչքի առջեւ:»

* * *

ՍՊԱՌՆԱԼԻՔ ՎԻՃԱԿ
ՄԱՐՈՔԻ ԽՆԴՐՈՅՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՆԿՈՒՄ ԱՐԺԷԹՂԹՈՑ.— ԵՐԷԿԻ ՇՓՈԹՈՒԹԻՒՆԸ ՍԱԿԱՐԱՆԱՑ ՄԷՋ.— ՕՍՄ. ԹՈՒՂԹԵՐԸ.

Երէկ իրիկուան դէմ Բարիզէ եկած Սակարանի հեռագրերէն երեւցաւ որ մեծ տակնուվրայութիւն կ'տիրէ Բարիզի Սակարանին մէջ, և ընդհանուր անկում կայ Պետական արժէթղթոց վրայ: Աւելի ետքն եկած քաղաքական հեռագրերէն իմացուեցաւ որ Ֆրանսա չէ ընդունած Գերմանիոյ առաջարկը Մարոքի համար, և Գերմանիա պատերազմի կ'պատրաստուի: Գերման մամուլին լեզուն պատերազմաչունչ է: Ֆրանսական Ռանդը մէկ միութենէ աւելի ինկաւ, անգլ. Քօնսօլիտէն կէս միութիւն, և գերմանականն իբր 40 սանդիմ, բայց ապա նպաստաւոր յեղաչրջում մը եկաւ: Օսմ. Քօնսօլիտէն ի Ղալաթիա երէկ առաւօտ բացուած էր 96.2: Միջօրէէն ետքն եկած հեռագրին վրայ ինկաւ 94.31, և գիչերը Բերա Լիւքսէմպուրկի սրճարանին մէջ après Bourse եղաւ, առաւօտուան գիներուն վրայ $1^1/_4$ միութիւն անկումով: Այսօր ժամ $3^1/_2$ին 94.21 է: Երկաթուղին որ երէկ առաւօտ 131.50 ֆր. բացուած էր, ինկաւ 130ի, և այս առաւօտ 128.25 ըլլալէն ետքը, ժամ $3^1/_2$ին 128 ֆրանք էր:

ԺԱՄ 6 ին

Օսմ. Քօնս. 94.36

Երկաթուղի 129

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ ԵՒ ՖՐԱՆՍԱ

ՀԱՄԱԳԵՐՄԱՆ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՆԻՍՏԸ

Համագերման Դաշնակցութիւնն իր տարեկան նիստը գումարեց ի Վորմս, անցեալ չաբթուն: Նախագահը, Տքդ. Հասէ, երկար ճառով մը խօսեցաւ Մարոքի, Ֆրանսայի և Անգլիոյ վրայ: Նախ և առաջ, խնդակցեցաւ Նաւային Դաշնակցութեան անկախօրէն գործելուն և իր երկու պետերուն հրաժարումէն ետքն ալ իր կազմակերպութիւնն անթերի պահելուն համար: «Ուրախ ենք որ գերման կայսերական կառավարութիւնն սկսած է ըմբռնել թէ արտաքին գործոց նախարարութեան միակ պաչտօնը խաղաղութեան պահպանումը չէ: Ուր որ գերման իրական չահեր խնդրոյ տակ են, կառավարութեան անկ է ինչ որ պէտք է՝ ընել, և ո՛չ թէ Պիւլով իչխանին անցեալ տարուան ըրածին պէս ընել, որ ըսաւ թէ Մարոքի խնդրոյն համար Գերմանիա սուրը պատեանէն պիտի չհանէ: Ընդհակառակն, աչխարհ համօրէն գիտնալու է որ երբ պէտք ըլլայ, Գերմանիա միշտ պատրաստ է սուրը քաչելու: Թէ այս ընթացքն ո՛րքան ազդեցիկ է, Մարոքի խնդիրը ցուցուց փայլուն կերպով: Սուր քաչելու պէտքն անգամ չեղաւ, երբ յայտնի եղաւ որ Գերմանիա անցեալ տարուան ոչ-միջամտութեան ընթացքէն հրաժարած էր, և Մարոքի դիրը ձեռք առած էր լրջօրէն: Մենք, Համագերման Ընկերութեան անդամներս, հպարտութեամբ պէտք է յիչենք որ անցեալ տարուընէ բարձրաձայն հռչակեր էինք թէ Գերմանիա պէտք է ձայն ունենայ Մարոքի խնդրոյն մէջ: Եղլօքներն այն ատեն մեր վրայ խնդացին, բայց այսօր չնորհակալութեամբ կ'արձանագրենք որ Պիւլով իչխան մեր պահանջման օրինաւորութիւնը ճանչցաւ, և ինքն ալ ըստ այնմ գործելով, փայլուն յաղթանակ մը տարաւ Մ. Տելքասէի քաղաքականութեան վրայ, որ Գերմանիոյ կարեւորութիւն չտալ կ'ուզէր, և խորհուրդ տուաւ Կայսեր՝ Գերմանիոյ բարեացակամութիւնը բարձր ձայն հռչակել Մարոքի: Ցաւալի է որ Գերմանիա Մարոքի մէջ Տէրութեանց կողմէ լիազօր պաչտօնական պաչտօնեաներ է, փոխանակ իր անունով և իր չահուն համար միայն գործելու: Դժբախտութիւն մ'է նաև որ կ'ուզուի Մարոքի համար ի կիր առնել Անգլիոյ կողմէ թելադրուած «բաց դրան» քաղաքականութիւնը: Կ'յուսանք որ այս բանաձեւը միայն ժամանակի մը համար է, մինչեւ որ պատեհ առիթը ներկայանայ գերմանական իրաւունքներն ու պահանջումներն աւելի ազդուօրէն մէջ տեղ բերելու: Եթէ մեզ մնար, չէինք ուզեր նաև որ այնպիսի հաւաստիքներ տրուէին թէ բնաւ հողային բան մը չենք ուզեր Գերմանիոյ համար: Ի՞նչ հարկ այն տեսակ հաւաստիքներով մեր ձեռքերը կապելու: Երբ ժամանակը գայ, պէտք է մեր բաժինն ունենանք: — Գալով Մ. Արեւելքի պատերազմին, ուրախ ենք որ Գերմանիա իր չէզոքութիւնը պահեց: Բայց խաղաղութիւնը պահպանելու, և ինչ որ կարեւորագոյն է՝ ապագան ապահովելու լաւագոյն միջոցն է չարունակ զօրացնել մեր բանակն և կրկնապատկել մեր նաւային ոյժերը: (Բուռն ծափեր:) Ցաւալի է որ Գերմանիոյ և Անգլիոյ յարաբերութիւնք անգոհացուցիչ հանգամանք մ'ունին: Բայց ո՛րչափ հնար է, քիչ խօսինք Անգլիոյ վրայ, և քիչ զբաղինք անով. զի Գերմանիոյ մէջ ինչ որ ալ ըսենք և ընենք, Անգլիա իր գիտցածէն չպիտի չեղի:»

Տքդ. Հասէի գործակիցը, Զօր. Ֆօն Լիպպերտ, կուսակալ գերմանական արեւելեան Ափրիկէի, յայտարարեց ժողովին թէ Գերմանիոյ արդի նաւատորմն անբաւական է գերման հայրենիքին պաչտպանութեան: Հարկ է աւելցնել ամէն տարի չինուող նոր մարտանաւերուն թիւը, մանաւանդ նոր զրահաւորներ չինել այլ եւս հինցած համարուող 13 զրահաւորներուն տեղ, և նոր չինուելիք զրահաւորներուն ալ ծաւալն ընդարձակել, որպէս զի 1912 տարիէն անդին Գերմանիա յարգանք ազդէ իբրեւ նաւային մեծ Տէրութիւն: Միաձայնութեամբ ընդունուեցաւ այս առաջարկ:

Ուրիշ ատենաբան մը, դառնալով Մարոքի խնդրոյն, ցաւ յայտնեց որ ափրիկեան խնդիրներէն հողային բաժին չընդունելու և ուրիշի ալ հողային բաժին չտալու յայտարարութիւն ըրած է Գերմանիա, մինչդեռ յառաջիկային պատեհութիւն կրնայ ներկայանալ: Մարոքի գործերուն միջամտելով, մեր նպատակը Մարոքի օգնել չէ, այլ մեր սեփական չահերն ապահովել, և փոխարինութիւն մը ձեռք բերել երբ իրերն այն վիճակին գան հասնին: Դիւանագիտական վարպետ գործը գտնուելիք է. դեռ ասկէ ետքն է որ Գերմանիա ինքզինք պիտի ցուցնէ Մարոքի խնդրոյն մէջ, բայց ինչ որ ըլլայ, Համագերման Ընկերութիւնը Կառավարութեան կռնակն է, ցորչափ Գերմանիոյ չահերը կ'պաչտպանէ անվեհեր և խիզախ գործողութեամբ:

Զօր. Ֆօն Լիպպերտ վերստին առք եղնելով իր մէկ սիրական վարդապետութիւնը բացատրեց: «Նոր փիլիսոփայի» մը գաղափարին նայելով, 50 տարին անգամ մը Գերմանիոյ մէջ իրերու նպաստաւոր դարձուածք մը կուգայ, ուրկէ եթէ օգուտ քաղուի՝ մեծամեծ յաջողութիւնք ձեռք կրնան բերուիլ: Այսպէս, 1701 տարիէն ետքը, եկաւ եօթնամեայ պատերազմն 1756ին, 1806ի Ենայի ջախջախիչ պարտութենէն ետքն որուն Նափոլէոն Ա. ենթարկեց Գերմանիան՝ եկան 1864ի (Դանիոյ դէմ) և 1866ի (Աւստրիոյ դէմ) յաղթական պատերազմները, և այս յաջող դարձուածն իր գագաթնակէտն հասաւ 1870ին: Յաջորդ չրջանը կ'պատուի դէպի 1920 տարին. Ունկնդիրներուն հաւանութեան բարձրաձայն աղաղակներուն մէջ, զօրավարն հարցուց թէ «Չէ՞ք ուզեր միթէ որ գերման ազգն այն տարին անգամ մ'ալ ցուցնէ իր զօրութիւնը: (Հօ՛ք, հօ՛ք, այո՛, այո՛.) — Իմ ալ փափաքս այդ է: Ի՞նչ ընենք, մեր ձեռքը չէ, մեր գերման պատմութեան մէջ այս մեծ փոփոխումներն ուրիչ կերպիւ չեն կատարուիր բայց եթէ պատերազմով և արցունքով:»

ԳԵՐՄԱՆ ՄԱՄՈՒԼԸ. — Թայմզի Բարիզեան թղթակիցը հետեւեալը կ'հեռագրէ Յունիս 19 թուով. — Յայտնի բան էր որ Գերման Մամուլը պիտի պարծենար այն յաջողութեանց համար՝ զորս ստացած կ'համարի Գերման կառավարութիւնը, Մարոքեան խնդրին մէջ: Բայց կանխահաս են Պէրլինէր Դոկէպլատի և Բօստի երեկուան թիւերով փչուած յաղթական փողերը, իբր թէ Ֆրանսայի արտաքին աչխարհավարութեան մէջ կատարեալ փոփոխութիւն մը յառաջ եկած ըլլայ և Գերմանիա Անգլիոյ տեղն անցած ըլլայ, իբր բարեկամ Ֆրանսայի: Տակաւին այս կէտին չենք հասած: Ես չգտայ այնպիսի տեղեկութիւն մը, որ կարենայ արդարացնել բրուսիական թերթին նախագուշակութիւնը: Երբ անգամ մը Ֆրանսացիք համոզուին թէ չարամիտ յերիւրանք մ'է զրուցել որ Անգլիա կ'ուզէ Ֆրանսան Գերմանիոյ դէմ հանել, այն ատեն ապահովաբար անգլօ-ֆրանսական համաձայնութիւնն ամէն ժամանակէ աւելի ժողովրդական պիտի ըլլայ: Բայց պէտք չէ որ թեւերնիս ծալլենք և անգործութեամբ սպասենք մինչեւ որ այս ամբաստանութեան հետքերը սրբուին: Պէտք է որ ուժգնօրէն և չարունակաբար ի բաց վանենք այդ զրոյցները. բոլոր անոնք որ պաչտօն կամ միջոց ունին, պէտք է հասկցնեն Ֆրանսացիներուն թէ Անգլիա թաքուն մտածում չունի և բան մը չի կորսնցներ եթէ Ֆրանսա և Գերմանիա չարունակեն իրենց բարեկամական յարաբերութիւնները: Չարամիտ յայտարարութիւնները հարկ է հերքել և ոեւէ առիթ ձեռքէ փախցնելու չէ Ֆրանսացիներն համոզելու համար թէ բովանդակ աչխարհի վրայ անգլիական քաղաքականութեան ուղղութիւն տուողը խաղաղութեան բաղձանքն է, և ո՛չ թէ պատերազմի, որքան որ Անգլիացիք մտադրած ըլլան իրենց ստացուածքներն ու իրաւունքները պաչտպանել ամէն ոտնձգութեան դէմ:

ՄԱՐՈՔԻ ԽՆԴԻՐԸ. — Թանի Դանճէրի թղթակիցը կ'հեռագրէ Յունիս 19 թուով. — «Ֆէզէ հաւաստի աղբիւրէ կ'ծանուցուի ինծ թէ անգլիական դեսպանն որ բացի իր բուն պաչտօնէն անգլիական հպատակներու վերաբերեալ առկախ խնդիրներ կարգադրելու պաչտօն ալ ունի, դժուարութեանց կ'բաղխի: Թէև կոմս Դադէնպախի Ֆէս մեկնելէն առաջ գերման պաչտօնական չրջանակներու մէջ հակառակն ըսուեցաւ, բայց այսօր յայտնի իրողութիւն մ'է որ գերման դիւանագիտութիւնն օգուտ կ'քաղէ Էմիրին տրամադրութիւններէն, կարելի եղածին չափ ճարտարարուեստական և առեւտրական մենաչնորհներ ձեռք ձգելու համար: Մարոքի մասին Ֆրանսայի և Գերմանիոյ միջեւ համաձայնութեան մը կարելիութիւնը կ'աւելցնէ կոմս Դադէնպախի եռանդը, որ կ'ուզէ ի նպաստ գերման չահերուն բացառիկ մենաչնորհներ ձեռք ձգել, և այսպէս կատարեալ իրողութեան մ'առջեւ դնել զմեզ: Մարոքի կառավարութիւնը բաւական մտահոգութեան մէջ էր թէ ի՛նչ հետեւանքներ կրնայ ունենալ Ֆրանսայի հանդէպ ոչ բարեկամական վարմունք մը: Հիմա այնքան հոգ չըներ այս մասին. Մարոքեան Դահլիճին մէկ քանի անդամներն այնպէս կ'կարծէին թէ Անգլիա ֆրանսական դիւանագիտութեան ոյժ տալ ձեւացնելով հանդերձ, դժգոհ չէ դէպքերու ընթացքէն և կ'փափաքի որ դեսպանախորհուրդ գումարուի: Բայց երբ հասաւ անգլիական կառավարութեան պատասխանը, որով բացարձակապէս կ'մերժուէր դեսպանախորհուրդի մասին Մարոքի կառավարութեան ըրած առաջարկը, Դահլիճը վայրկեան մը չփոթեցաւ, բայց ըստ որում Մարոքի կառավարութիւնն այնքան հաւատք ունեցած չէ դեսպանախորհուրդի գումարման վրայ, չփոթութիւնը չուտով փարատեցաւ: Այսու հանդերձ, կրնայ ըլլալ որ Մարոքի կառավարութիւնն անակնկալ որոչումներ տայ:»

* * Պերլինէ կ'հեռագրուի Թանի. — «Ընդհանրապէս այնպէս կ'կարծուի թէ Մ. Ռուվիէի և Ռատոլին իչխանին միջեւ կատարուած բանակցութեամբ խնդիր չըլլար փոխադարձ զիջողութիւններու. 1904ի ֆրանքօ-անգլիական և ֆրանքօ-սպանիական պայմանագրութեանց հիման վրայ նոյն իսկ գերման կառավարութիւնն ո՛չ իսկ պաչտօնապէս ուզեց գիտնալ 1904ի ֆրանքօ-անգլիական և ֆրանքօ-սպանիական պայմանագիրներու բնագիրը: Իչխան Ռատոլին կէս—պաչտօնապէս իմացուցեր է Մ. Ռուվիէի թէ Գերմանիա ի՛նչ երաչխաւորութեանց պէտք ունի՝ Մարոքի մէջ իր առեւտուրին զարգացմանը, գերմանական հպատակներու ապահովութեանն ու Մարոքի հողային ամբողջութեան պահպանման համար: Մարոքի մէջ չահ ունեցող տէրութիւնք պէտք է միասին աչխատին, կ'ըսուի, բարենորոգմանց գործադրութեան և տնտեսական ու ելմտական հակակշռին համար: Բարիզէ հետեւեալը կ'հեռագրուի Քէօլնէր Զայթունկի, Մ. Ռուվիէի և Ռատոլին իչխանին միջեւ կատարուած բանակցութեանց վրայ. — Թէև որոչ մանրամասնութիւն մը չկայ Գերմանիոյ պատասխանին վրայ, բայց կրնանք ըսել թէ անոր ընդհանուր իմաստն հետեւեալն է. Խնդիր չի վերցներ Մարոքի հողային ամբողջութեան պահպանումը. Գերմանիա առաջադրեալ բարենորոգմանց համաձայն կ'նկատէ որ ի նկատ առնուին կարգապահութեան և հանդարտութեան պահպանման վերաբերեալ խնդիրները, և առ այս ամէն տէրութիւն իր չահուց չրջանակին մէջ հարկ եղած ջանքն ի գործ դնէ. Գերմանիա կ'ընդունի որ այս մասին Ֆրանսա առանձնաչնորհեալ դիրք ունի: Բայց Գերմանիա այնպէս կը կարծէ որ այս գործը պէտք է կատարուի առանց ոեւէ կերպով վնասելու բարենորոգմանց գործին միջազգային նկարագրին, մասնաւորաբար ելմտական եւ տնտեսական բարենորոգմանց: Գերմանիա հաստատ կ'մնայ իր այն հայեցակէտին մէջ թէ այս մասնաւոր խնդիրներու կարգադրութիւնն ոչ թէ լոկ Ֆրանսայի հետ, այլ դեսպանախորհուրդի մէջ պէտք է կատարուի, հետեւաբար գլխաւոր խնդիրն այն է թէ Ֆրանսա ի՛նչ դիրք պիտի բռնէ այս մասին դեսպանախորհուրդին մէջ: Ֆրանսայի Վարչապետին հաղորդուեցաւ Գերմանիոյ ծանուցագիրն որ ի նկատ պիտի առնուի Հանրապետութեան Նախագահին և Ֆրանսական Նախարարաց Խորհուրդին կողմէ: Ընդհանուր տպաւորութիւնն այն է որ Գերմանիոյ ծանուցագիրն և բանակցութեանց բարեկամաբար տեղի ունենալը դէպ ի համաձայնութիւն նոր քայլ մը առնել տուին:»

* * Տէյլի Թելէկրաֆի Բարիզեան թղթակիցը հետեւեալը կ'հեռագրէ Յունիս 20 թուով. — Բարիզի մէջ հիանալի տպաւորութիւն յառաջ բերաւ անգլիական կառավարութեան և Մամուլին բռնած ընթացքը, Մարոքի չուրջ ծագած ֆրանքօ-գերման կնճռոտութեան մէջ: Ես ինքս ականջալուր եղայ խանդավառ դիտողութեանց զորս Ֆրանսացիք ըրին անգլիական նկարագրին օրինապահութեան և ուղղութեան նկատմամբ, մասնաւորաբար ներկայ մարոքեան խնդրին մէջ: Մեր ֆրանսացի բարեկամները գիտեն թէ Անգլիա ի պահանջել հարկին պիտի օժանդակէ իրենց, թէպէտ կ'յուսան թէ պիտի կարենան խնդիրը կարգադրել առանց արտաքին օգնութեան: Ինչպէս ըսի ասկէ առաջ, Բարիզի մէջ սա անհեթեթ կարծիքը գոյացած էր թէ Անգլիա Մարոքի խնդրին մէջ մասնաւոր ուղղութիւն մը բռնած էր որմէ չպիտի չեղէր բնաւ ո և է պարագայի տակ. զոր օրինակ, եթէ երբեք Մարոքի միջազգային դեսպանախորհուրդը գումարուէր, Անգլիա ներկայացուցիչ չպիտի ղրկէր: Բայց այն ատեն ի՞նչ ընէր Ֆրանսա: Եթէ Ֆրանսա բացէ ի բաց մերժէր դեսպանախորհրդի հրաւէրը, Գերմանիոյ հետ իր ունեցած խնդիրն աւելի պիտի կնճռոտէր. իսկ եթէ ընդունէր, Անգլիան պիտի վշտացուցած ըլլար: Բայց այժմ յայտնի եղաւ որ խնդիրը կարծուածին չափ փչալից չէ: Եթէ ֆրանսական կառավարութիւնը Գերմանիոյ հետ բանակցելէ վերջ հարկ տեսնէ դիւանագէտ մը ղրկելու դեսպանախորհուրդին, Անգլիա ալ պիտի հետեւի անոր օրինակին: Շնորհիւ գերմանօ-ֆրանսական նախնական բանակցութեանց, դեսպանախորհուրդը ձեւակերպութեան խնդիր մը պիտի ըլլայ լոկ, և հիմա որ հասկցուեցաւ թէ Անգլիա վնասաբեր դիրք մը չպիտի բռնէ առաջարկեալ դեսպանախորհուրդին հանդէպ, Բարիզի մէջ ընդհանուր գոհունակութեան զգացում մը յառաջ եկած է: Յոյս կայ որ Մ. Ռուվիէ կարենայ համաձայնութեան մը յանգիլ գերման կառավարութեան հետ. քաղաքական չրջանակներու մէջ սկսած են ակնկալել որ Մարոքի այս կնճռոտ խնդիրը մօտ ատենէն կ'կարգադրուի:

ՊԱՏԵՐԱԶՄ

ԽԱԶԱԽՆԵՐՈՒ ԱՐՇԱՒԱՆՔՆԵՐԸ. — Վայրագ արարքներ. — Տէյլի Թելէկրաֆի Թօքիոյի մասնաւոր թղթակիցը հետեւեալը կ'հեռագրէ Յունիս 19 թուով. — Թերթիդ Մանչուրեան պատերազմական թղթակիցներէն մին սա տեղեկագիրը ղրկեց ինծ. «Այս պահուս մասնաւորաբար Խազախները սկսած են գործել: Անոնք իրենց վերջին արարքներով ցոյց տուին թէ պատերազմի ժամանակ մարդասիրութեան օրէնքներուն հպատակիլ չեն գիտեր բնաւ: Խազախներն իրենց բազմաթիւ Չինացի լրտեսներուն միջոցաւ Թչնամիին մասին տեղեկութիւն ստացած ըլլալով Մայիս 20ին, 6000 հոգիէ բաղկացեալ ոյժով մը յառաջ խաղացին երեք գծի վրայ, յարձակելու համար ճափոնական պաչարաբարձ սայլերուն դէմ: Ճափոնցիք գիտէին թէ Ռուսք մօտերը էին յարձակում գործել, բայց նորէն յանկարծակիի բռնուեցան, որովհետեւ Ռուսք չէզոք հողէ անցնելով կ'յառաջանային: Ամէնէն առաջ Դալբուչանի մէջ ճափոնական երկու գումարտակ դիմադրել սկսան Թչնամիին: Կատաղի կռիւ մը ծագեցաւ և այն ատեն միայն վերջացաւ, երբ Ճափոնցիք, Թչնամիին սաստիկ առաւելութենէն ընկճուած, ամենքն ալ կորան: Անկէ հետեւ Խազախները այրեցին 200 պաչարաբարձ սայլ: Ուրիշ խազախագունդ մ'ալ յարձակեցաւ այնպիսի կէտի մը վրայ, ուր ճափոնական փոքրիկ պահակախումբ մը կ'գտնուէր: Այս անգամ ալ պայքարն անհաւասար եղաւ. Ճափոնցիք կ'կռուէին բարձրաբերդ կէտերու վրայէն, մինչ խազախները տափարակ գետնի վրայ տարածուած էին: Այս պատճառաւ Ռուսաց ռումբերը իրենց նպատակին չէին հասներ: Ճափոնցիք ժայռերուն ետին պատսպարուած թչնամիին չատերը վիրաւորեցին: Մէկ ժամ յետոյ հասաւ ճափոնական հետեւակն, որ ձեռնառումբերու տարափ մը տեղացուց Ռուսաց վրայ, որք վերջապէս հարկադրուեցան դէպ հիւսիս փախչիլ, կռուոյ դաչտը թողլով մէկ քանի մեռեալ և վիրաւոր, ինչպէս նաև ռազմամթերք: Միեւնոյն ժամանակ ուրիչ խազախագունդեր տխուր հռչակը չահեցան, յարձակելով ճափոնական պատերազմական հիւանդանոցի մը վրայ. ասիկա ռուսաճափոնական պատերազմին ամէնէն ամօթալի և բարբարոս դէպքն եղաւ: Խազախները նախ և առաջ հիւանդանոցին մօտենալով հրացանաձգութեան սկսան. յետոյ սուսերամերկ յարձակում գործեցին: Հակառակ անոր որ հիւանդանոցին վիրաբոյժները և բժչկական մարմնին անդամները, իբր 300 հոգի, կանուխէն Կարմիր Խաչի դրօչ պարզած էին, Խազախները խոյացան անոնց վրայ և աջ ու ձախ կոտորելով յառաջ խաղացին: Բազմաթիւ ոչ պատերազմիկներ վիրաւորուեցան և մեռան: Խազախներէն ոմանք ձիերէն իջան և սուիններով զարկին: Ռուսք իրենց սուրերը մխրճեցին Ճափոնցոց բերանէն ներս, անոնց գլուխը կտրեցին և մարմիններուն մէջէն փորոտիքները դուրս քաչեցին: Կարծես թէ սպանդանոցի մէջ կ'գտնուէինք: Այս վայրագ սպաննութիւնները գործելէ վերջ Խազախները փճացուցին դեղօրէից և բժչկական պիտոյից պաչարը, գործիքները կոտրեցին, չարժուն հիւանդանոցներն և մահճակալներն այրեցին, և ապալից ու զօրաց զոյքերն աւարի տուին: Կատարելապէս անխիղճ հարստահարութիւն և կոտորած էր ըրածնին: Բոլոր այս անգթութիւններէն վերջ Խազախները քանի վիրաբոյժ գերի վարեցին. դէպ հիւսիս նահանջած ատեննին բոլոր չինական տուներուն վրայ հրացան կ'պարպէին: Բայց ճամբան, Դալբուչինի մօտ հանդիպեցան ճափոնական հետեւակ զօրաց, որք բուռն կռիւ մը սկսելով ետ առին գերի վարեալ վիրաբոյժները:»

ԾՈՎԱԿԱԼ ԹՕԿՕՅԻ ԸՆՏԱՆԻՔԸ. — Զաւչիմայի յաղթականին՝ ծովակալ Թօկոյի ընտանիքին վրայ լոնտոնաբնակ ճափոնցի Մ. Սադօրի Քադօ հետեւեալ տեղեկութիւնները կուտայ, որ միանգամայն կը պատկանին Ճափոնի ընտանեկան ընդհանուր կազմութեան: Ճափոնի ընտանիքներուն մէջ հաւասար են այր և կնոջ իրաւունքներն և պարտաւորութիւնները. նոյն իսկ նամակները թէ՛ այր և թէ կնոջ ստացուածքն են. երկուքն ալ կ'կարդան իրարու ղրկուած նամակները: Ամուսնութեան օրէն սկսեալ կինը տէրն ու պահապանն է ընտանեկան հարստութեան և տան վերակացու: Օրինակի համար Ծով. Թօկօ իր պաչտօնին ու ծառայութեան համար տարեկան 2400 ոսկի թոչակ մ'ունի. այս ամբողջ դրամը կինը կ'գանձէ և իր ամուսնոյն գրպանի դրամը տալէն ետք մնացեալը կ'յատկացնէ տղոց դաստիարակութեան, սպասաւորաց վարձքին, զգեստի, տուրքի, ածուխի և ուտելիքի: Կ'ջանայ որ իր ամուսինը իբրեւ նչանաւոր ծովակալ Ճափոնի, իր դիրքին վայել կերպով զգեստաւորուի. և ինչ որ կ'պահանջուի ծովակալին կնոջմէն, նոյնը պարտի ընել նաև ստորնակարգ գործաւորի մը կինը:

Եթէ երբեք ռազմադաչտին վրայ մեռնի, կառավարութիւնը կ'հոգայ անոր կինն և մէկ անգամուան համար կլորիկ գումար մը կ'վճարէ անոր կնոջ և զաւակներուն: Ճափոնական կեանքը չատ պարզ է: Ժողովուրդն իր տան բնակութեան սենեակներուն մէջ ընտանեկան թանգարաններ չունի: Կան հնութիւններ և հազուագիւտ առարկաներ հաւաքողներ, բայց այդ գանձերը խնամքով կ'ծրարեն, կ'պահեն և մասնաւոր պարագաներու մէջ միայն կը ցուցնեն բարեկամաց: Մաքրութիւնը և ճաչակաւոր յարդարանքը լաւ կառավարուած ընտանեկան յարկի մը էական պայմաններն են: Տան տիկինը գիտէ թէ ո՛ր ծաղիկ կամ տունկ դնել պէտք է ճաչակաւոր զարդարանքի մը համար և անպէտ տերեւներով չի խճողեր սենեակը: Կիները ժամանակ կ'գտնեն չատ կարդալու. չատերն ալ կ'հասկնան քաղաքականութենէ. չատ կիներ մեծ գործատեղիներ կ'վարեն օրինակի համար չուհայի և մանրեղէնի գործարաններ: Ճափոնուհիք չատ պատուախնդիր են, բայց իրենց գլխաւոր փառքն է այնպէս մը կրթել իրենց զաւակներն որ կարենան ծառայել տէրութեան: Կրթութիւնը Ճափոնի մէջ միայն բարեկեցիկ դասուն վերապահուած չէ: Բանակին մէջ կայ գնդապետ մը որուն հայրը պարզ բանջարավաճառ մ'է, և նաւատորմին մէջ ալ նաւապետ մը՝ որուն հայրը բաղնիքի մը դռնապանն է: Ասոնք իրենց կեանքին մէջ ունեցած յաջողութիւննին իրենց հայրերուն չեն պարտիր այլ մայրերնուն խնամոտ դաստիարակութեան: Ճափոնցի տիկնայք վերջին տարիներու մէջ զանազան ընկերակցութիւններ կազմեցին բարեգործական նպատակներու համար, իրենց ընտանեկան վիճակին բարւօքման համար, «Թօֆ»ներու վարժման համար. վերջերս խօսք եղաւ թէ կանանց քուէարկութեան իրաւունք ալ պիտի տրուի. բայց զարմանալի է որ, պատերազմին սկսելէն ի վեր այս կիներ թողլով իրենց բանուորգործը զինուոր ցերեկ վիրակապ և ծուատ կ'պատրաստեն և հանգանակութիւններ կ'ընեն բանակին և նաւատորմին վիրաւորներուն համար: Ճափոնի կանանց կրօնային եռանդը ծանօթ է. Քրիստոնէութիւնն իրենց մէջ աւելի տարածուած է քան որչափ չէ արանց մէջ:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՍԵԼԱՄԼԸՔԻ արարողութիւնն երէկ կատարուեցաւ Համիտիէ մզկիթին մէջ: ՎԵՀ. ԿԱՑՍՐՆ յիչեալ մզկիթը գնաց փառաւոր կառքով, և Ուրբաթու աղօթքը կատարելէ յետոյ Կայսերական Պալատ վերադարձաւ հանդիսաւոր թափօրով:

Հիւրանոցին մէջ կ'գտնուէին Շուէտ—Նորվէկեան գործակատար Մ. Մարգէն, Անատոլուի երկաթուղեաց Ընդհ. Տնօրէն Մ. Հիւկնէն, ֆրանսական գործակատար Մ. Պօր, Հապէչ պատուիրակ Աթօ Հաբիէ Միքիէլ փաչա, Լօյտ չոգենաւային ընկերութեան Տնօրէնը, օտար հիւրեր, որոնք սմանք արժանացան Կայսերական մեծարանաց, Սեննէկապէս Էմին պէյի միջոցաւ:

ԱՍՈՒԻԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԻՆ ԲԱՑՈՒՄԸ. — Երէկ կատարուեցաւ բացումն ասուիի գործարանին, որ հաստատուած է Հէրէքէի կայս. գործարանին մօտ: Քարաչէն է, և վերջին դրութեամբ մեքենաներով օժտուած: Բացման հանդէսին ներկայ էին Կայս. Անձնական Գանձու Նախարար Վեհմ. Յովհաննէս էֆ., խորհրդական եւ հաչուակալ Խալիս պէյ, և այլ անձնաւորութիւններ, որ Շիրքէթի թիւ 51 չոգենաւով ժամը $4^1/_2$ին գացին Հէրէքէ, և ընդունուեցան գործարանին Տնօրէն Աքիֆ պէյի, ու առաջուն Հայտար—Փաչայի կառախումբով Հէրէքէ գացած հրաւիրեալներու կողմէ: Բոլոր ներկայք ուղղակի գացին նոր գործարանը, որուն դրան առջեւ կարգաւ չարուած էին սարիկան—զինուորներ, Հէրէքէի գործարանին աչակերտք են: Ուսուցիչ Մուհարրէմ էֆ. բարեմաղթութիւններ ըրաւ Կայսերական արեւչատութեան համար, և բոլոր ներկայք երիցս գոչեցին «ԿԵՑՑԷ՛ ՎԵՀ. ԿԱՑՍՐ»: Ապա աղօթքներ մատուցուեցան, և ներկայք ներս մտնելով, բոլոր մեքենաներն սկսան բանիլ: Ամէն մեքենայ մէջ ...

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔՆԵՐԸ

ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ԿՈՂՄԻՑ ԸՆԴՈՒՆՎԱԾ

ՀՀ ՕՐԵՆՍԴՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ ՀԱՄԱՐ ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ԿՈՂՄԻՑ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅԱՆ ՏՐՎԱԾ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ՎԵՏՈ ԴՐԱՆ ՀԱՂԹԱՀԱՐԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ

Այս պատճառով է որ ընդհանրապէս գլխէն մինչեւ ոտքերն անբարոյականութեան ախտ-մին մէջ թաւալգլոր եղած կարգ մը ա-րարածներ, բարոյականի վարժապետ ըլլալ կ'յանդգնին եւ ամէն աղտոտ ու ցած մի-ջոցներ ի գործ կ'դնեն անուանարկելու համար այս կամ այն պատուաւոր անձնաւոր: Անուղղամտութիւնն եւ խարդախութիւնը մեր մէջ բնածին ժառանգական բան մ'են, որոնց աղտոտութեան տակ կ'ապրինք եւ բնաւ չենք ուզեր որ անոնցմէ քայլ մ'իսկ հեռանանք: Առանց խարդախութեան կար-ծես ոեւէ գործ ընելու անկարող կ'զգ-գանք մեզ զմեզ, եւ իրարու նկատ-մամբ կեղծիքը չա՛տ սովորական է: Վստահութեան պակասութիւնն ակնյայտնի եւ որոյ կ'տեսնուի ամենուրեք, եւ այս յայտնի է՝ արդիւնք է կատարեալ տգի-տութեան եւ նախանձի: Զաւակն հօրը նկատմամբ, եւ փոխադարձաբար, յաճա-խորդն իր խանութպանին եւ դարձեալ փո-խադարձաբար, վարժապետն իր աշակեր-տին հանդէպ, եկեղեցականն իր ժողո-վուրդին նկատմամբ, այո՛, ամենքն ալ կեղծիքի մէջ կ'գտնուին եւ իրարու վրայ վստահութեան ոեւէ համոզում չունին: Ասիկա ցաւալի է բայց ինքեան:

Նոյն իսկ երկու ամուսնացողներ, ո-րոնք թէ՛ կրօնական եւ թէ՛ քաղաքական ամուսնութեան հետեւանքով մէկ մարմին կազմելու կոչուած են, անոնց մէջ իսկ գոյութիւն չունի անկեղծ սէր: Ասոր հա-մար է որ շատ մը տուներ, չեն կրնար երջանկութեան եւ ուրախութեան մէյմէկ բոյն դառնալ: Այրը ինքզինքը պարտաւոր կ'զգայ միշտ կնոջմէն բա-ներ մը պահանջելու. զոր օրինակ՝ այրը կ'սպասէ որ կինը՝ կամ աւելի աղէկ աղ-ջիկը՝ երբ կ'ամուսնանայ, ներկայանայ ի-րեն իր անբիծ կուսութեամբը. եւ օրէնքը — ամուսնական օրէնքը՝ Մովսէսի օրէնքէն սկսեալ ամէնէն նորը — կ'պահանջէ այս բանը, հակառակ պարագային պէտք է ձգել կինը. այս խնդիրը Յիսուս ալ նկա-տողութեան առած է եւ հրամայած է՝ ինչ-պէս Աւետարանին մէջ կ'կարդանք, ա-մուսնալուծում կնոջ կուսութիւնը պահ-ուած չըլլալուն հետեւանքով: Այս տե-սակ դատ մ'էր կարծեմ տարի մը չարու-նակ կրօնական եւ դատաստանական ժո-ղովներն զբաղեցնող Իզմիրի ծանօթ ա-մուսնական խնդիրը, որուն ի՛նչ ողբալի վերջաւորութիւն մ'ունենալուն ականջա-լուր եղանք, վերջաւորութի՛ւն մը որն որ անգամ մ'ալ երեւան հանեց թէ իրա-ւունքը, արդարութիւնը չէ՛ որ կ'վճռուին, այլ խարդախութիւնն իր դերը կ'կատարէ եւ զմեզ անգամ մ'ալ համոզեց թէ մեր մէջ տրամաբանութիւնն եւ խիղճը չէ որ գործել կ'ուզեն, այլ աղտոտ մտածում-ներն եւ խարդախ միջոցները: Ո՛րքան հե-տեւեցանք խնդրին մանրամասնութեանց, ասոր մէջ ալ վկայականը բաւական կա-րեւոր խաղ մը խաղցաւ, այլեցուցիչ, զաւեշտական եւ միեւնոյն ատեն ողբալի: Վկայականներու վրայ երկար գրելու հարկ չկայ եւ անոնց տեսակներն համրելու ալ պէտք չունինք երբեք:

Բայց կ'արժէ ուշադրութեան առնել Էջմիածնի Սինոդին տուած այն որոշումը, որուն համեմատ նոր ամուսնացող երիտա-սարդներէն վկայական առնելու պէտքը կ'զգացուի եւ կ'ուզուի զայն օրէնքի կարգ անցընել: Ասով ազգային ծնելիք շատ մը վտանգին հիւանդութիւններէ զերծ պիտի մնան ընտանեկան յարկերը: Այս գաղա-փարն ա՛յնքան գովելի, իր հակառակորդ-ներն ունեցաւ դժբախտաբար. անտարբե-րոյթ ամէն կարծիք առ հասարակ ընդու-նելի չի կրնար ըլլալ ամենուն համար: Հոգ չէ թէ եւրոպական եւ ոչ մէկ ժողովուրդ այս սովորութիւնը չունենար, եւ սակայն պէտք չէ որ ամէն բան օտարէն սպա-սենք, քանի որ կ'խոստովանինք թէ քիչ մը խելք մեզ ալ ունինք: Կայ հետե-ւելին ամէն բանի համար, առաջին ան-պատեհութիւնն է, որոյ չենք կրնար չըջահայեցութեամբ օրէնք մը դնել եկե-ղեցական կամ սովորութիւն մը հաստա-տել: Ստուգիւ պէտք է որ բարոյական քարոզուի, եւ սակայն տեսականը նշանա-կութիւն չունի, մինչեւ որ գործնականը չգայ եւ չմիանայ առաջինին: Արդէն տա-րիքն առած երիտասարդին համար այդ տեսակ խրատները նշանակութիւն չունին, քանի որ անոր կաղապարը չինուած է եւ իր վերջնական ձեւն առած է. երբ տղա-մը, երիտասարդի մը կեանքը հաստատուն բարոյականի վրայ հաստատուած չէ, ան-շուշտ այնպիսիին համար բնաւ նշանակու-թիւն չունի քարոզը. մեր մեր աչքով պաշտօնի բերմամբ հանդիսատես ենք ամէն օր դժբախտաբար: Մարդ ծուռ մեծնալէն յետոյ այլեւս չի շտկուիր, այս պարագան պէտք է նկատողութեան առնել. ամուս-նացողներն՝ ամենքն ալ առ հասարակ չա-փահաս են, որոնց թմրուկի ձայնի ազդե-ցութիւն կ'ընեն բարոյականն եւ քարոզը: Պէտք է մէկ կողմէն առնել վկայականն եւ միւս կողմէն վարժարաններու մէջ աշ-խատող մանուկներն՝ իրենց թարմ տարի-քէն սկսեալ վարժեցնել բարոյականի սկզ-բունքներուն ու ընտանեկան սրբութեան, հետեւաբար երջանկութեան սէրն արթնցնել անոնց մէջ, օր մը մաքուր մթնոլորտի մը քաղցրութիւնները ճաշակելու համար: Ի-րաւ է թէ Սինոդի որոշումով միայն ման-չէն պիտի առնուի վկայականը, բայց ասով անոր դէմ անիրաւութիւն մը չէ որ կ'գոր-ծուի եւ ոչ ալ կնոջ դատը կ'պաշտպանուի: Որովհետեւ վեներախտի եւ այլ փոխանցիկ հիւանդութեանց տարափոխութեան աւելի այրերն ենթակայ են, հետեւաբար, կնոջ մասին ոեւէ կասկած չենք կրնար ու-նենալ. քանի որ օրէնքը, ինչպէս վերը ըսինք, կ'պահանջէ որ կինն իր կուսու-թիւնը պահէ մինչեւ ամուսնութեան տա-րիքը կամ ժամանակամիջոցը. մինչդեռ ե-րիտասարդն ազատ է աղտոտ յարաբերու-թեանց մէջ գտնուիլ եւ օտարէն ժառան-գելու, կամ փոխանցմամբ ընդունելու ըն-դունակ է ոեւէ կերպով՝ այս կամ այն հիւանդութիւնը: Զանցառութիւններն ան-բարոյականութեան արդիւնք են. շատ քիչ երիտասարդներ միայն յանձն կ'առնեն ար-դէն հանրատուններու մէջ մեծցած կամ իր կեանքը պոռնկութեան մէջ անցնող աղջիկներու հետ ամուսնանալ: Սակայն անդին հարիւրին իննսուննեւինը երիտա-սարդներուն, միշտ պատրաստ, դրամով աղջիկ կ'փնտռէ առանց նկատողութեան առնելու իր ապրած անբարոյական կեանքը:

Ահա՛ խնդիրն երբ այս տեսակէտէն դիտենք, յայտնի է թէ այլեւս աղջիկէն բժշկական վկայական առնելու պէտք չկայ, վասն ըլլալով միշտ թէ չարունակ կինն է որ կ'տուժէ, եւ տարափոխիկ հի-ւանդութեանց պատճառը նոյնիսկ այրերն են: Իսկ գալով սա պարագային թէ Սի-նոդի տուած օրէնքը կամ դրած կանոնը կրնա՞յ ընդհանուր Հայ Եկեղեցիին օրէնքն ըլլալ, յայտնի է թէ ո՛չ, ասով Ս. Հայ-րապետին իրաւունքը կապտած կ'ըլլայ ան, եւ սակայն տարակոյս չկայ թէ ամենայն Հայոց Ս. Կաթողիկոսը պիտի վաւերացնէ զայն՝ գործածութեան տրուելու համար, իբրեւ փրկարար միջոց մը մեր ընտանեկան յարկերու սրբութեան: Միայն անտեղի բան մը եթէ կայ սա է որ ամէն գիւղ եւ աւան չունենալով իր բժիշկը, այս մասին դժուարութիւնն անխուսափելի է անկաս-կած: Միեւնոյն ատեն կրնանք մտածել թէ, ինչպէս ուրիշ շատ մը վկայականներու մէջ խարդախութիւնն իր մասնաւոր դերը կ'խաղայ, բժշկական վկայականին մէջ ալ պիտի գայ մասնաւոր չահատակութիւններ գործել: Դրամի միջոցաւ շատ մը հիւան-դութիւններ պիտի քօղարկուին, ու դարձ-եալ աւերն անպակաս պիտի ըլլայ, ուրեմն ուղղամտութիւնը պէտք է գործէ անոր մէջ, եւ բնաւ երբեք խարդախութիւնը, կեղծիքը, որք զմեզ միշտ բարոյապէս քայքայում կ'առաջնորդեն:

Գովելի է Սինոդին որոշումն անոր համար որ այս կերպով արգելիչ պատ-նէշ մը կ'ըլլայ երիտասարդներուն մէջ անբարոյականութեան տարածումին, ու անոնց մէջ պատուոյ զգացումը, սրբու-թեան փափաքը, ընտանիքի մասին սէրն արթնցնել կ'ջանայ. հերիք չէ՞ մինչեւ այ-սօր կնոջ անիրաւելը, ա՛լ քիչ մ'ալ թող օրէնքն այրին վրայ գործադրուի եւ զին-քը սանձարձակ վիճակ մ'ունենալէ արգի-լէ: Իբրեւ բարերար միջոց մը սերունդնե-րու ազնուացման՝ որուն մասին դժբախ-տաբար մարդիկ չեն աշխատիր, կ'յուսանք թէ իր բարերար ներգործութիւնը կ'ունե-նայ ան, բաւական է որ աչալուրջ եւ խղճմտանքով տրուի վկայականն եւ ոչ թէ դրամով կամ չահադիտութեամբ:

ՆՈՐԱԻՐ ՎՐԴ.

ԱՐԲԵՑՈՂԻՆ ՈՐԴԻՆ

Օղին բնա՛ւ չի հեռու ջուր.
Նա է ապաւ դժոխքոյ հուր.

Ա.

Հրանտ բարեպաշտ այրիի մը զաւակն էր, կապոյտ աչքերով եւ կլոր, կարմիր այտերով քաջառողջ տղայ մ'էր, եւ, ըստ բանին իր վարժապետին «մեղրամամի նման կակուղ» սիրտ մ'ունէր: Հրանտի աչքերէն արցունքներն հեղեղի պէս կ'հո-սէին, երբ իր սիրելի մօրմէն բաժ-նուելու համար, հրաժեշտի ողջոյնը պար-տէր մատուցանել անոր, եւ բարեսիրտ մայրն ալ, յուզեալ սրտով եւ արտասուա-թոր աչքերով, դողդոջուն ձեռքերն անոր գլխուն վրայ դնելով, կ'ըսէր. «Աստուած օրհնէ զքեզ, զաւակս, բարի եղիր եւ քա-ջասիրտ, չմոռնաս նաեւ ուխտդ:» — «Այո, անկասկած», կ'ըսէր կարիճ տղան, հեծկլ-տանօք, «սիրելի մայր, դուն կրնա՛ս ինձ վստահիլ, օղիէն կաթիլին անգամ բնաւ բերանս պիտի չառնեմ:»

Ահ, չատ լաւ կ'հասկնար թէ ին-չո՞ւ համար իր մայրը սրտադող եւ թա-խանձագին կ'նայէր իրեն եւ սոսկումով «Դժոխային Ջուր» կ'անուանէր օղին: Ան-շուշտ մոռցած չէր Հրանտ իր մանկութեան տխուր ընտանեկան տեսարանները. ի՛նչ-պէս ինքը սարսափահար, անկիւն մը կը փախչէր, երբ իր արբեալ հօրը քայլերուն որոտընդոստ աղմուկը սանդուխին վրայ կ'լսուէր. ո՛րքան յաճախ անոր մատաղ սիրտը սարսռած էր, իր լսած եւ տեսած ցաւալի պատահարներուն պատճառաւ. մինչեւ որ վերջապէս այն սոսկալի օրն եկաւ հասաւ, երբ թշուառ հայրն հի-ւանդանոց տարուեցաւ: Զօրս հուժկու մարդիկ հազիւ հազ կարողացան զսպել կատաղի արբեցողը, եւ անիկա այլեւս տուն չվերադարձաւ ...: Ուստի՛ իրա-ւացի էր ուրեմն որ տարաբախտ մայրը «Դժոխքի Ջուր» կ'կոչէր օղիին ըմպելին, եւ ինքն ալ, Հրանտ, բնաւ երբեք ճաշակե-լու չէր օղի, ասի բացայայտ էր իրեն:

Հրանտ կահագործ կ'ուզէր ըլլալ, ուստի սկսաւ արհեստանոց մը յաճախել, ուր բազում գործաւորներ կային: Աշխատասէր եւ բանիբուն էր Հրանտ գործի մէջ, բա-րեբարոյ, համեստ եւ ծառայական բնու-թեամբ. բաւական ընթերցասէր ալ ըլլա-լով, ախորժանօք կ'կարդար բարե-պաշտ գործաւորի մը իրեն փոխ տուած գրքերը, որուց հետ բարեկամանալով, նաեւ կիրակի օրերն ե-կեղեցի եւ մերթ ընդ մերթ «Քրիստոնեայ Երիտասարդաց» ընկերութեան ժողովա-տեղին կ'յաճախէր, ոչինչ համարելով չիկամաղ եւ կոպիտ գործաւորի մը, Համ-բարի, արտայայտած անարգանքը, անա-խորժ կատակաբանութիւններն եւ թշնա-մական ընթացքը: Իսկ իր մտերիմը, Մար-տիկ, ամենայնիւ կ'քաջալերէր նորատի գործաւորն Քրիստոնէական կենաց մէջ:

Բ.

Երկար տարիներ անցած են, Հրանտ Պոլսոյ առեւտրական համբաւաւոր տան մը արկղակալ է եղած, եւ մերթ ընդ մերթ կ'տեսնուի Բերայի հրապարակներն ընտիր ձիու մը վրայ հեծած: Թէպէտ եւ քիչ մը նիհարցած էր, բայց իր կապոյտ աչքերը դեռ առաջուան պէս վառվռուն կ'փայ-լէին, եւ ինքն իր զուարթ դէմ-քովը չատերու հաճելի եւ սիրելի էր: Մի-եւնոյն առեւտրական տան մէջ կ'ծառայէր նաեւ իր չիկահեր գործաւոր ընկերը, Համբար: Ի՛նչ զարմանալի հանդիպում այս, իրարու բոլորովին հակառակ բնու-թեան տէր անձերու համար; ինչպէս էին Հրանտ եւ չիկահեր Համբարը: Սա յաճախ եւ փափաքանօք կ'երթար ամէն օր նստե-լու երկայն ժամեր գինետունը, մարմարեայ կլոր սեղանի մ'առջեւ, ուր գարեջուրի հետ կ'մատուցուէր նաեւ օղի եւ թղթախաղ:

Գ.

Կահագործ Արտաշի աղջիկը, Ելի-զա, բարեկիրթ եւ համեստ օրիորդ մը, Հրանտի ծանօթացած էր եւ Հրանտ յաճախ կ'այցելէր Արտաշի տունը: Բարեկամութիւն հաստատուեցաւ, եւ երկու երիտասարդ-սրտեր միմեանց ձուլուեցան սիրոյ մաքուր կապերով: Երբ երկու սիրտեր ցկեանս մէկզմէկու կապուելու հաստատ որոշման ե-կած էին, Կիրակի օր մը, յետ պաշտաման, երկուքը, ձեռք ձեռքի տուած, ներկայա-ցան Արտաշի, որ արդէն նշմարած ըլլալով երկուքին միտումը, բնաւ անակնկալ մը չհամարեց, երբ երկուքն ալ անոր առջին ծունր դնելով խնդրեցին որ իր հայրական հաւանութիւնն եւ օրհնութիւնը չզլանայ ի-րենց որոշած միացման: Ջերմ համբոյր-ներ դրոշմեց Արտաշ նախ Ելիզայի եւ ապա Հրանտի ճակտին վրայ, եւ Երկնից օրհնութիւն մաղթեց իրենց սոյն միացման: Այսպ որոշուեցաւ սոյն բարեպաշտիկ միու-թիւն բարեկամաց չրջանակի մէջ տօնել:

«Մայրս պիտի չհաւատայ տուած բարի լուրիս», կ'ըսէր Հրանտ խրովի. անիկա Ելի-զան արդէն կ'սիրէր, եւ հիմա պատճառ մը չկայ այլեւս որ առարկէ անոր իմ կինս ըլլալուն, մանաւանդ որ լաւ դիրք մ'ալ ունիմ:»

«Կ'չնորհաւորեմ, պարոն արկղակալ,» հնչեց յանկարծ իր ականջին, արթնցնելով զինքն իր քաղցր երազներէն: Շիկահեր Համբարի ձայնն էր այն, բայց այլեւս չէր կրեր իր վայելուչ եւ կոկիկ հանդերձները, այլ կառքի մը բարձրաւանդակին վրայ նստած էր իբր կառապան: «Անտարակոյս այսօր աւուր պատչաճի բան մը պիտի ընես, իմ հին բարեկամս», կ'ըսէր ան, «եւ ի հարկէ չես մոռնար նաեւ զիս, որ այս երեկոյ՝ ար-դէն շատ ժամանակէ ի վեր անյագ ծարաւ մ'ունիմ: Ո՞ւր պիտի ըլլայ հանդէսը, Մարգարի՞ զբօսարանը: Լաւ. ցտեսու-թիւն » Զզուանօք անոր ետեւէն կ'նայէր Հրանտ, մինչ Համբար սրարշաւ կ'հեռա-նար: Որչա՛փ անտանելի դարձած էր իրեն եւ սակայն չէր կրնար օձիքն ազատել անոր ձեռքէն: «Ձիւթի պէս կպչուն է անպիտանը,» կ'ըսէր Հրանտ դժգոհու-թեամբ: Ութ հոգի նոյն երեկոյ Մարգարի զբօսարանը ժողվուած էին. խարտեաշ Ելիզայի հայրը, կահագործ Արտաշ, ալ հոն էր: Նորատի արկղակալը ճոխ սեղան մը պատրաստել տուած էր, վասն զի Ելիզայի հայրը տեսնելու էր որ դրամ ունէր. ամէն ոք խինդ ի սիրտ կ'ուտէր եւ կ'խօ-սէր սեղանին վրայ, միայն չիկահեր Համբար դժգոհ կ'երեւէր մատուցեալ գարեջուրէն պատճառաւ, եւ վերջապէս զաւաթը բար-կութեամբ մէկդի նետեց: «Այս ի՛նչ ոչինչ բան է, պոռաց, բնաւ չի տաքցներ. քիչ մը կիզիչ հեղուկ չունի՞ս, պարոն Հրանտ:» «Գարեջրով բաւականացէք, խնդրեմ, գի-տէք որ օղիի բարեկամ չեմ, պատաս-խանեց Հրանտ հանդարտօրէն.» բայց չիկա-հերը խիստ ձայնով մը չիչ մ'օղի բերել տուաւ եւ կ'ուզէր Հրանտի զաւաթն ալ լեցնել. սակայն սա կտրուկ կերպով մը մերժեց: «Ցեառոյ պիտի տեսնես,» ըսաւ Համբար հեգնօրէն: «Լաւ, լաւ, պարոն Հրանտ. ինչո՞ւ այդչափ խստութիւն», ընդ-միջեց կահագործը, կ'յուսամ որ ոչ ոք զիս գինեմոլ մը կրնայ անուանել, բայց եւ այնպէս ո՞վ պիտի մերժէր այս առթիւ, պատուիսի համար մատուցուած փոքրիկ զա-ւաթ մը, մանաւանդ որ ստամոքսի ալ լաւ է եւ զուարթութիւն կուտայ: «Օղի բնաւ չեմ խմեր,» ըսաւ Հրանտ երկչոտ ձայնով: «Բայց ինչո՞ւ համար չես խմեր,» պնդեց կահագործը, զաւաթ մը իրեն, երկրորդ մ'ալ Հրանտի համար լեցնե-լով. «Կենդանութիւն ձեզ Պարոն Հրանտ, ձեզ տեսնեմ, փորձեցէք անգամ մը:» — Այն պահուն չիկահերը կահագործին մօտենալով ականջին ի վար բան մը փսփսաց եւ Հրանտ լսեց այս խօսքերը. «Հայրը օ-ղիէն մեռած է, ինքն ալ կ'վախնայ սպա-նել:» Կասկարմիր եղաւ Հրանտ. կահա-գործն ուշադրութեամբ մը Հրանտի երեսը նայելով ինքնիրեն բան մը մրմռաց. յետոյ ձեռքը մեղմիւ անոր ուսին վրայ դնելով՝ ըսաւ, «Սիրելիս, մարդ պէտք է որ ինքզինքին վստահիլ սորվի, եւ ա՛վ որ ասի չի կրնար, ինձ համար ճշմարիտ մարդ չէ.» եւ զաւաթը կրկին օղիով լեցնելով, «Ու-րեմն, կենդանութիւն» գոչեց եւ կուլ տուաւ: — «Կենդանութի՜ւն,» գոչեց Հր-րանտ, եւ կուլ տուաւ իրենը. ի՛նչ փոյթ, միթէ Ելիզային հայրը չ'էր զայն ի-րեն մատուցանողը: Կրակէ հեղեղի մը նման վազեց սպիտակ հեղուկն, եւ անոր երակներուն մէջ մտաւ. սակայն անկա-րագրելի երկիւղ մը պաշարեց զինքը, սիրտն սկսաւ բուռն յուզմամբ բաբա-խել: Ո՛ւխտադրու՛ժ, վա՛տ, կորուսեա՛լ, հառաչեց իր բռնաբարեալ խիղճը ցաւա-գին: «Կեցցէ՛, բարի է՛,» աղաղակեց չի-կահեր Համբար, ձեռքերը չփելով, իբր թէ մեծ յաղթանակ մը տարած ըլլար. եւ նա-րէն զաւաթը կ'լեցնէր, եւ կ'խմէր Հրանտ. իր սիրտն այլեւս այնքան ուժգին չէր բաբախեր. եւ ինքզինքն այնպէս լաւ կ'զգար որ կարծես թէ կեանքի նոր զօ-րութիւն մը իր մարմինին մէջ ծաւալած էր: — «Կահագործն իրաւունք ունի եղեր» կ'ը-սէր. մարդս պարտի անձնավստահու-թիւն ունենալ, հիմա տեսայ որ ես ալ մարդ եմ եղեր եւ ըրածս գիտեմ, անշուշտ արբեցող մը պիտի չըլլամ զաւաթ մը կամ երկու օղի խմելով.» եւ յիրաւի Հրանտ չգինովցաւ, ընդհակառակն հարբած Համ-բարի երեւոյթը զզուանք կ'պատճառէր իրեն: — «Շիտակ է եղեր, իրաւունք ու-նիք,» կ'ըսէր կեղծաւորաբար Ելիզայի հօրը: «Այս հեղուկը կ'զուարթացնէ եւ կը կազդուրէ եղեր հրաչալի կերպով:» Շա-րունակեցին խմել եւ ուչ ատեն ամէն մէկն իր տունը վերադարձաւ: Տուն հասնելուն Հրանտ դեռ երկայն ատեն վառարանին առջեւ նստած մնաց. եւ եթէ կ'ուզէի ճշմարտութիւնը լսել, ուժգ մ'ալ այն «կազդուրիչ հեղուկ»էն առնելու անդուլ բաղձանք մ'ունեցաւ եւ սոսկում մ'զգաց, քանզի մինչեւ ցարդ իր մէջ զսպուած չար հակամիտութիւն մը սանձարձակ եղած էր. բայց ի՛նքն անձնիշխան մարդ մը չէ՞ր միթէ. — այո, սակայն նաեւ գինեմոլի մը որդին. եւ այս պատճառաւ իսկ, կ'ըսէր խո-րովի հպարտ հաստատամտութեամբ. «Ես ինքս երբեք գինեմոլ մը պիտի չըլլամ:»

Դ.

Այս պատահմունքէն բաւական ժամա-նակ յետոյ դարձեալ կ'պատահինք Հրանտի փոքրիկ սենեակի մը մէջ նստած. յուսա-հատութեան կատարեալ տիպար մ'էր դար-ձած հիմա. իր գունատ եւ վտիտ դէմ-քին վրայ պատկերացած էր թշուառու-թիւնը. իր կինը, խարտեաշ Ելիզան, իր քովը կայնած էր նիհար ձեռքն անոր ու-սին վրայ դրած եւ վշտալի նայուածք մ'արտայայտող աչքերով. «Հրա՛նտ, սրտիս հատորը, ըսէ կ'աղաչեմ, ի՛նչ է պատա-հած, կ'ըսէր Ելիզա թախանձագին»: Բայց պատասխան չկար: Սենեակին մէկ ան-կիւնը կծկուած էին երեք սիրուն փոքրիկ գանգրահեր գլուխներ եւ լուրկ բայց ահա-բեկ մանկական աչքերով իրենց ծնողացը կ'նայէին: — Վերջապէս մարդն յոգնած ու-վար ծռած գլուխը վեր առնելով կատաղի ձայնով մ'ըսաւ. «Ամէն բան լմնցաւ պաշ-տօնանկ եղայ, վռնտուեցայ:» Կինն այն ատեն սոսկալի ճիչ մ'արձակեց. ինչ որ ան երկար ատենէ ի վեր անհիւ խորհած էր, այսօր վերջապէս կատարուեր էր...: Ալ-եւս իր վերջին նեցուկը խորտակած էր եւ այդ տարաբախտ հէք կինը, աւերեալ գի-նեմոլի մ'ամուսինը, միայն կրնար մուրա-լու երթալ...: «Հրա՛նտ, Հրա՛նտ, գոչեց ան, դու խաբեցիր զիս, բարի խօսքերով զիս վարեցիր զիս՞ որ քու կինդ եղայ. բնաւ չմտածեցի, չերեւակայեցի որ օր մը դուն — դուն — ո՛հ, չեմ կրնար արտա-սանել, ոչ ալ կրնամ այլեւս ապրիլ:» Այս խօսքին վրայ Հրանտ վայրագ անէծք մը ժայթքելով յանկարծ ոտքի ելաւ, այնպէս որ կինը սարսափահար ետ քաշուեցաւ, եւ փոքրիկ տղաքը միաձայն լալ սկսեցին: — «Ոչ, չեմ կրնար այլեւս ապրիլ,» ըսաւ. «Մայրս ալ արդէն չկրցաւ ապրիլ. իսկ ե՞ս, ինչո՞ւ համար ես ապրիլ կարենալու եմ, — ոչ, չեմ ուզեր այլեւս ապրիլ, կա՛մ հրա-ցանի գնտակ մը եւ կամ ջուրը — միեւ-նոյնն է,» եւ այս խօսքերով տունէն դուրս նետուեցաւ իբրեւ թէ չար ոգիներէն հա-լածուած. զգայազիրկ, աննպատակ փո-ղոցներէն արագաքայլ յառաջ կ'ընթանար Հրանտ: «Կեցի՛ր, կեցի՛ր, ո՞ւր այդպէս, ին-չո՞ւ այդչափ աճապարանօք,» կ'պոռար ձայն մը իր ետեւէն: Ձայն մը՝ զոր լաւ կ'ճանչնար եւ զոր նաեւ մահուան սարսափն կ'ատէր տարաբախտ երիտասարդը, եւ որուն սակայն հետեւած էր օրէ օր, տարուէ տարի, հետզհետէ աւելի խորը, դէպ ի անդունդը, դէպ ի կործանում: — «Եր-կուքնիս ալ բանը բռնած է, ընկեր,» կ'ըսէր չիկահեր Համբար, «քանզի ես ալ կառապանութենէ ճամբուեցայ. անիծեալ ճակատագիր. բայց խենդ անիծած, հոս նայէ, տես ի՛նչ ունիմ, եկուր բաժնենք, հինաւուրց բարեկամ:» Խոշոր չիշ մ'էր օղիով լի, ինչ որ Հրանտի ցոյց կու-տար, զոր սա անոր ձեռքէն խլելով վրան յարձակեցաւ մոլեգին, եւ խեղդուկ ճիչ մ'արձակելով գոչեց, «Անիծեալ ըլլաս դու որ կեանքիս անէծքն եղար,» եւ այնպիսի սաստկութեամբ մը չիշն Համբարի երեսին զարկաւ որ ցրիւ ցրիւ եղաւ. իսկ ասոր հետեւանքն էր աղմուկ, չփոթութիւն եւ կռիւ, մինչեւ որ ոստիկանք հասնելով արիւնլուայ գետինն ինկած չիկահեր Համ-բարն հիւանդանոց՝ իսկ Հրանտը պահակա-նոց փոխադրեցին:

Բանտին յուրկ խուցերէն միոյն մէջ նստած կ'գտնենք զայն, որ բոլորովին ան-կարող այլեւս վճիտ գաղափար մ'արտա-յայտելու, իր յիշողութեան եւ երեւա-կայութեան խառն ի խուռն պատկերներէն եւ արթնցած խղճին կիզիչ խայթերէն խպառ վրդովեալ, կատաղի կերպարանք մ'առած էր: «Բանտի մէջ, հէ՛... արբե-ցո՛ղ, գինեմո՛լ, անպատի՛ւ, կ'մրմռար» խրովի. «ուրեմն մինչեւ այս աստիճա-նի հասանք, այո՛, բանտն եմ,» պո-ռաց հեծեծանօք. «հազար անէծք քեզ, չիկահեր, տունս աւրեցիր. օղի՛, օղի՛», գոչեց Հրանտ կատաղի ձայնով. նոյն միջոցին իրեն այնպէս մ'եկաւ, իբր թէ իր մօրը ձայնը դեռ կ'կրկնէր իր ական-ջին, «Օղի՛, Ջուր դժոխային», բայց աւա՛ղ, անարգած էր ինքն այն սիրալիր ձայնը, որ չարունակ կ'հնչէր մեղմիւ իր ականջին ամէն անգամ երբ օղիին զաւաթն իր չըր-թունքներուն կ'մօտեցնէր Հրանտ, ոտնակոխ ըրած էր նաեւ իր հաւատարիմ խղճին ազ-դարարութեան ձայնը, երբ կ'կրկնէր իրեն անդադար, «Ուխտեցիր դուն յաւիտեան օղիին կաթիլն անգամ բերանդ չառնել, ուխտադրո՛ւժ ես:» — Յանկարծ վեր ցատ-կեց բանտարկեալը, կարծես թէ կ'խեղ-դուէր. վզկապը քաչելուն պէս կորզեց, մէկդի նետեց, թէեւ չատ լայն էր իրեն այն, — խուցն ալ չատ նեղ կ'թուէր իրեն, թէպէտեւ օդաւորուն սենեակ մ'էր. — «Դժոխքի Ջուր, կ'ըսէր խրովի, այո՛, դժոխքի Ջուր, մարմինս եւ հոգիս կործանեց. բայց երանի թէ կարենայի ուժով մ'եւս դպցնել չրթունքս պապակս մեղմելու հա-մար, կաթիլ մ'այն թոյնէն կ'զօ-րացնէ անդամներն ըսաւ աներս. բայց ի՛նչ յիմար էի ես, որ հաւատացի անոր խօսքին, յիրա՛ւի յոյժ ողորմելի արարած մ'եմ. ո՛հ, երանի թէ կարող ըլլայի մոռ-նալ. ա՛հ, զաւաթ մ'օղի ամէն բան կը մոռցնէ ինձ.» սենեակին անկիւնը կուժ մը ջուր կար, զոր դողդոջուն ձեռքերովն առնելով հրաբորբոք բերանը տարաւ. բայց ումպ մը հազիւ ըրած էր եւ զզ-ուանօք եւ բարկութեամբ գետինը նետեց զայն, եւ գլուխը սեղանին վրայ դրած սկը-սաւ դառնապէս լալ:

Ե.

— «Թիւ 37 հիւանդ» — բանտապահին այս զեկուցման վրայ Հրանտ հիւանդանոց փոխադրուեցաւ. իր կինը թոյլտուութիւն ստացած էր, երկու անգամ կէս կէս ժամ անոր այցելելու. անոր անկողնին քով նստած ցաւակից զգացմամբ խօսած էր իր հետը, հարցուցած էր տղայոց որպիսու-թիւնը. ուրիշ չատ բան չէին խօսած ի-րարու հետ. մին հեծեծանքէ եւ միւսն յոգնութենէ ու տկարութենէ չէին կարո-ղացած խօսակցել: Միթէ այս գունատ եւ վշտահար կինը խարտեաշ եւ գանգրահեր Ելիզա՞ն էր, երբեմն Հրանտի բերկրու-թիւնն եւ կեանքի միակ երջանկութիւնը: — Յաճախ իր երազին մէջ կ'յիշէր Հրանտ այն անցեալ ընտանեկան երջանկութիւնը, եւ տխուր հառաչանքով կ'արթննար: Այն օր մանաւորապէս երազած էր թէ ի՛նչ-պէս իր սիրելի ամուսինը օրստօրէն ուրա-խութեամբ փոքրիկ սիրուն երախայից հետ իրեն ընդ առաջ կուգար, մինչդեռ ինքը ցերեկուան աշխատութենէ յոգնաբեկ տուն կ'վերադառնար. բայց աւա՛ղ, այս ամէնը ցնորքի մը նման անցեր, ստուերի մը պէս անհետ եղեր էին, իսկ հիմա անվերջ եւ ան-վախճան թախիծքներ կ'տուայտէին զինքը: «Ա՛հ, եթէ թէ այս տանջանաց եւս ընդ-հատող վախճան մը կ'ըլլար», կ'ըսէր խրովի: Այդ օր այցելութեան օր էր դարձեալ, եւ հիւանդը ջերմ բաղձանօք աչքերը յառած՝ դէպ ի դուռ, կ'սպասէր. օտար դէմ-քեր, մերթ ընդ մերթ հարեւանցի նայ-ուածք մ'ուղղելով իրեն, արտօրնօք ան-կողնոյն քովէն կ'երթային կուգային: «Թիւ 37 ծանր հիւանդ է, փոխադրեցէք զինքը 5րդ անկողինը,» ըսեր էր բժիշկը նոյն օրը իրեն այցելելով: Քիչ մը յե-տոյ դուռը մեղմիւ բացուելով, լաւ հագ-ուած բարձրահասակ մարդ մը ներս մտաւ, եւ վայրկեան մ'իր անհանգիստ նայուածքը սենեակին չորս կողմը պտըտցնելէ յետոյ վերջապէս Հրանտի տժգոյն երեսը տեսնե-լով դէպ ի անոր յառաջացաւ. «Հրանտ,» գոչեց նորեկը: Այս ձայնին վրայ հիւանդը կ'թուէր թէ խորունկ տկարութենէ մը կ'սթափէր. իրեն քաջածանօթ ձայն մ'էր այն, զոր մինչեւ իսկ իր երազներուն եւ հիւանդութեան զառանցանքներուն մէջ լսած էր եւ հիմակ ալ իրեն այնպէս մը կուգար իբր թէ կրկին անգամ այն ուրախ զուարթ գործաւորն էր, իրեն ազնիւ բա-րեկամը, Մարտիկը, եւ այսօր նոյն իսկ ան էր որ եկած էր գտնել զինքը, ողորմելի արբեցողը իր մահուան անկողնին վրայ...: Բայց ի՛նչ կ'ուզէր ան արդեօք իրմէ: — Հրանտ յակամայս երեսը պատին կողմը դարձուց: Որքա՛ն յաճախ լսած էր Մարտիկի բերնէն այն լուրջ խօսքը — եւ ի՛նչ էր այն — Սուրբ Գիրքէն էր ըսածը, «Մեղքը մարդոց աւերումն է:» Այո՛, այսպէս է կ'ըսէր, արդեօք եկա՞ծ էր իր վաղեմի բարեկամը նորէն ըսելու իրեն այս սոսկալի ճշմարտութիւնը, եւ թե-րեւս պիտի յաւելուր «Տեսա՞ր, ես քե-զի չէ՞ի ըսեր.» «Ո՛չ, ո՛չ, չեմ ուզեր այդ մարդուն երեսն անգամ մ'ալ տեսնել եւ այն ծանր խօսքը լսել իր բերնէն, չեմ ուզեր յանդիմանուիլ իրմէ.» այսպէս բար-բանջելով, Հրանտ երկու ձեռքերովը ծած-կեց իր դէմքն ուժգնապէս. իսկ իր ընտիր բարեկամին սիրտն այս տխուր տեսարանէն յուզուեցաւ, եւ իր աչքերն արցունքով լեցուեցան: «Ո՛հ, սիրելի բարեկամս, Հրանտ,» գոչեց Մարտիկ, եւ հիւանդին նիհար եւ տաք ձեռքը բռնեց: «Հրանտ, ըսաւ ան, որքա՛ն ուրախ եմ զքեզ կրկին տեսնելուս համար: Բայց Աստուած իմ, ո՞ւր կ'գտնեմ զքեզ եւ ի՛նչ վիճակի մէջ:» «Ա՛հ, թո՛ղ զիս, զի խպառ կործանեցայ,» պատասխանեց հիւանդն հեծեծանօք: «Յի-րաւի մեղքը մարդուս կործանումն է ե-ղեր, ինչպէս որ դուն սովոր էիր յաճախ ըսել ինձ. դժոխքին թոյնը զիս բոլորովին կործանեց: Ա՛հ, թո՛ղ զիս, Մա՛րտիկ, վասն զի դուն այսուհետ մեր ընկերակցու-թեան բնաւ չես յարմարիր. ես լմնցած եմ արդէն, եւ ոչ դեղ եւ ոչ ալ դարման մը կայ ինձ համար, քանզի ներսիդիս ամէն բան այրած, մեռած է, զօրութիւնս բոլորովին սպառած է, եւ ինձ մնացած է միայն անյագելի ծարաւ մը, կիզիչ պապակ մը. զիս այնպէս մի նկա-տեր, Մա՛րտիկ, գիտեմ դու ի՛նչ կ'մտա-ծես, ես ալ արդէն խորհած եմ այն մա-սին, այն ծարաւը, որ յաւիտեանս յաւի-տենից պիտի լափէ: Ա՛խ, դու չես գի-տեր, Մարտիկ, ի՛նչ սոսկալի է այն, ծա-րաւի ներքին հուրը, որով մարդ անձ-կանօք կաթիլ մը օղիի կ'փափաքի...:» «Լռէ՛, Հրանտ, ըսաւ Մարտիկ մեղմիւ. չխօսինք այժմ ատոր վրայ, յիչենք յաւէտ անցած հին երանելի ժամանակը. ի՛նչ ալ-խոյժ պատանի մ'էիր դու, եւ գիտես ի՛նչ գեղեցիկ էին մեր Կիրակիները. մի՞տքդ է նաեւ Քրիստոնեայ Երիտասարդաց Ընկե-րակցութեան հոգեւոր երեկոյթները: Ես լաւ կ'յիչեմ քու ուրախ, կլոր, կարմիր դէմքդ, ի՛նչ երջանիկ մարդ մ'էիր դու այն ատեն:» Մինչ Մարտիկ այսպէս անցեալոյն յիչատակ-ները կ'յուզէր, հիւանդը լուրկ մնջիկ կ'ունկնդրէր եւ իր կեցուածքն այնպիսի տպա-ւորութիւն մը կ'ընէր, իբրեւ թէ կ'վախ-նար չարժելու, զի մի գուցէ այս քաղցր յիչատակներն իբր ցնորք մ'աներեւոյթ ըլ-լար եւ ինքը խորունկ քնէ մ'արթնցողի պէս տեսնայ թէ ամէն բան երազ է եղեր: Ա-ռաւօտեան կազդուրիչ ցօղին պէս իր բա-րեկամին խօսքերը կուգային Հրանտի այ-րած եւ խղճի խայթէ տոչորող սիրտն սփո-փելու: — «Հրանտ, մի՞տքդ է դեռ մեր սիրած երգը», հարցուց Մարտիկ, եւ երբ տեսաւ որ հիւանդն առանց պատասխանի ձեռքերը միայն միացուց, սկսաւ մեղմիւ բայց յստակ կերպով արտասանել հետեւեալ երգը.

Յիսուս արիւնդ սուրբ թափուեցաւ
Խաչափայտին վրայ,
Որով իմ մեղքս ջնջուեցաւ
Եւ ես զաւակդ եղայ.
Ահա կուգամ, զիս մի՛ մերժեր
Կ'պաղատիմ, ո՛վ Տէր,
Արժանացո՛ւր հոգիս յոգնած
Քու Երկնային Փառաց:

«Հրանտ, յիրաւի քու վիճակդ չատ ցա-ւալի է, կ'ըսէր պահ մը յետոյ այցելուն, եւ դու չիտակ զրուցեցիր ըսելով թէ ո՛չ դեղ եւ ո՛չ դարման կայ այլեւս քու ցա-ւերուդ: Բայց Յիսուսի թափած արիւնն զքեզ ալ կրնայ բոլորովին բուժել. կրնա՞ս դեռ ըմբռնել զայս, կրնա՞ս աղօթել Հրանտ:»

Այցելութեան ժամն անցած էր, եւ Մարտիկ պարտէր մեկնիլ: Կէս ժամ յե-տոյ, երբ հիւանդապահն իր չրջանը կ'կա-տարէր, թիւ 5 անկողնին քով կանգ ա-ռաւ. հոն պառկողը դառնապէս եւ հեծկլտա-նօք կուլար: — «Ի՛նչ կայ, կ'հարցնէր ցաւակցութեամբ, արդեօք ծարա՞ւն է որ զքեզ դարձեալ այսպէս կ'տօչորէ:» Բայց պատասխան մը չառնելուն, վարանելով մը ձեռքը դէպ ի գրպանը տանելով չիչ մը դուրս քաչեց: «Թէպէտեւ արգիլուած է, բայց վնաս չունի այս անգամ, ըսաւ եւ փոքրիկ չիչ մ'օղի ներկայեց հիւանդին:» Կուրծքի նման գունատ էր Հրանտ այս մի-ջոցին, եւ իբր թէ պապակիչ ծարաւէն քանի մ'անգամ բերանը բանալէ եւ գոցելէ յետոյ բարկութեամբ չիչը մէկդի հրեց եւ հազիւ թէ մեծ դժուարութեամբ կարո-ղացաւ ըսել, «Թո՛ղ, թո՛ղ, դժո՛խք, կորի՛ր.» հիւանդապահն ուսերը չարժելով արհամարհանօք, «Դուն գիտես,» ըսաւ անտարբեր, «գիչեր ցերեկ երախայի պէս կ'ճչէիր, օղի՛, օղի՛, գոչելով, եւ հիմա որ գտար՝ կ'մերժես,» եւ գնաց իր գործին: — Հրանտ դարձեալ մնաց իր անկիւնը լուրկ եւ միայնակ:

Բաներ կան որոնց վրայ գրուած է, «Տէրը իր սուրբ Տաճարին մէջն է, թող բոլոր երկիրը լուռ կենայ անոր առջեւ.» եւ այս բաներուն առջեւ Աստուած ինքը վարագոյր մը տարածած է, զոր ոչ ոք պարտի վերցնելու փորձ մ'ընել: — Ուրեմն պատմութիւնս գրողն ալ լռելու է այդ մասին:

Հիւանդն իր ձեռքերը միացուցած էր այժմ, բայց ան այլեւս չէր լար, այլ կ'ա-ղօթէր մեղմիւ:

Զ.

Բանտի դանէն անզարդ դագաղ մը դուրս կ'հանէին, եւ ամէն անցնողը կանգ առնելով կ'նայէր, ի հարկէ ոմանք Փա-րիսեցիին նման, որ մաքսաւորը կ'ամբաս-տանէր, ոմանք ցաւակցութեամբ, այլք անտարբեր սրտով: Երկու անձինք կառք մը մտան, հանգուցելոյն, մինչ ի գերեզ-ման, ուղեկից լինելու. մին կահագործ Արտաշն էր, Հրանտի աները, միւսը Մար-տիկ, անոր բարեկամը: Եթէ չիտակն ըսել պէտք է, կահագործն անպատուութիւն կ'համարէր իրեն բանտարկեալի մը դագա-ղին ետեւէն երթալով անոր վերջին յար-գանք մատուցանել. սակայն նա, ամչնա-լով իր քովը նստող լուրջ երիտասարդէն, հետեւած էր իրեն:

Բաւական ատեն, միմեանց քով լուրկ չարունակեցին անոնք իրենց ճամբան, սա-կայն կահագործին վերջապէս անտանելի եղած էր այս լռութիւնը. — այս մարդուն սրտին մէջ այն օր արտասովոր զգացմունք արթնցած էին, ո՞ւր մնացած էր այժմ իր «անձնավստահութիւն» կոչած առաքինու-թիւնը, ուստի լռութիւնը խզեց:

«Ո՞վ մտքէն կրնար անցընել,» կ'ըսէր Արտաշ, ցաւագին հառաչանք մ'արձակե-լով. եթէ ես այսպիսի բան մը գուչակել կարենայի, զաւակս անոր չէի տար, սա-կայն ան այլաշխարհիս վրայ ամենալուրջ մարդն էր. մտածեցէ՛ք. արդէն գոր-ծակալ էր երբ դեռ չկաթիլ մ'օղի բե-րանն առած չէր:» «Գիտեմ, պատասխանեց Պ. Մարտիկ, յուզեալ ձայնով, եւ վստահ ալ եմ որ ան երբեք այդ դժոխային թոյնի համն առած չէր ըլլար, եթէ սատանան այնչափ չատ օգնականներ չունենար:» — Կահագործը կարմրեցաւ այս դիտողու-թեան վրայ եւ բան մը չկրնալով ըսել, ծռելով կառքին պատուհանէն դուրս կը նայէր:

«Այսօր յակամայս մեր Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի սա խօսքը միտքս կուգայ,» ըսաւ Մարտիկ, «Ով որ այս պզտիկներէն մէկը, որ ինծի կ'հաւատան, կ'գայթակ-ղեցնէ, աւելի լաւ է որ ջաղացքի քար մը անոր վզէն կախուէր եւ ծովուն ամենա-խորունկ տեղը խեղդուէր: Վա՜յ աշխարհի, վասն գայթակղութեանց. — գայթակղու-թիւնք պէտք է որ գան, բայց վա՜յ այն մարդուն, որոյ ձեռքով գայթակղութիւն կուգայ:» «Չեմ հասկնար զայս,» ըսաւ Պ. Արտաշ, խղդուկ ձայնով մը: Յայտ-նաճենի էր իրեն այսպէս յանկարծակի յիշել այն երեկոն, յորժամ նորատի եւ չնորհալի գործակալը, Հրանտ, զինքը մանկական զուարթութեամբ հրաւիրած էր ի զբօսարան, ուր իր աներոջ ձեռքէն ա-ռաջին, եւ չիկահեր Համբարէն երկրորդ օղիի զաւաթն առեր էր. վերջապէս կառքը գերեզմանատեղւոյն առջեւ կանգ առաւ. թաղումն արդէն կատարուած էր: Մարտիկ իր թշուառ բարեկամին գերեզ-մանին վրայ լուրկ աղօթքով պահ մը մնաց իր մտածութեանց մէջ թաղուած: «Բիւ-րաւորներէն միայն մին է այս,» կ'ըսէր խրովի, «Յանկագին կեանք մը մարդ-կային, սահմանեալ՝ երջանկութիւն վայե-լելու եւ օրհնութիւն մ'ըլլալու այլոց, որ օղիէն թունաւորուելով թառամեցաւ եւ չորցաւ: Արդեօք ե՞րբ Քրիստոնեայ մարդ-կութիւնն ոտք պիտի ելլէ հաստատամիտ որոշմամբ դժոխային այս համաճարակ թոյնին դէմ մաքառելու:»

Պատմութիւնս աւարտեցի, սիրելի ըն-թերցող, արդեօք ի՛նչ տպաւորութիւն ը-րաւ քու վրադ. եթէ զգայուն սիրտ մ'ունիս, անտարակոյս ցաւեցար եւ թերեւս արտասուաց կաթիլներ ալ հոսեցին աչքե-րէդ ի նշան վշտակցութեան. բայց այս-չափով չի բաւականանար քու խիղճդ, այլ պարտիս դու այս օրէն սկսեալ բոլորովին թողուլ ոգելից ըմպելեաց գործածու-թիւնը, եւ ջանալու ես նաեւ համոզել քու ընկերներդ, որպէս զի անոնք ալ ուխտեն քեզ հետ անգամ մ'ալ բերաննին չմօտեցնել այդ դժոխային հեղուկէն Ջուրին թո-ռոնին, եւ յոյժ գոհ պիտի ըլլաս դուն, ուրախ եւ երջանիկ պիտի ըլլան քու ա-մուսինդ եւ զաւակներդ եւ բարեկամներդ, այո՛, գոհ եւ ուրախ պիտի ըլլայ նաեւ քու Աստուածդ ու Յիսուս Քրիստոս, ան-կեալ մարդկութեան միակ եւ ճշմարիտ Բարեկամն յերկինս, որ քեզ ու ամենուն յոյժ եւ զօրութիւն պիտի տայ յաղթելու նաեւ այս մեծ փորձութեան:

ՊԱՏ. Գ. ՊԱՂՏԱՍԱՐԵԱՆ,
Հետեւողի Տոքթ Արեւեան
Ուքանդոյն Պէսսոյի.